

Danıştay Kararları Işığında Engelli Bireylere Yönelik Eğitim Hizmetinin Sürekliliğinin Gerekliliği

Serkan ÇINARLI

Elvan UĞURLU

GİRİŞ

Kamu hizmetlerinin maddi unsurunun toplumun ortak gereksinmelerinin karşılanmasına yönelik faaliyetler olduğu belirtilmektedir. (Gözübüyük ve Tan 2007) Kamu hizmetlerinin toplumsal ihtiyacın sürekliliği nedeniyle süreklilik ve düzenlilik arz etmesi gerekir. Kamu hizmetlerinin toplumun ihtiyacını karşılama yanında, aynı zamanda toplumda özellik arz eden engelli bireylerin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için süreklilik göstermeleri çok önemlidir. (Çınarlı 2008)

Kamu hizmetleri arasında engelli bireylerin sağlık hizmetinden sonra en çok ihtiyaç duydukları hizmet eğitim hizmetidir. Ancak, engellilerin bugünkü durumları, eğitim düzeylerinin çok düşük olması itibarıyla "sosyal felaket" olarak nitelendirilmektedir. Engelli bireyleri sosyalleştirmek ve topluma kazandırmak, özellikle onları meslek sahibi yapabilmek için eğitimlerine önem vermek sosyal devlet olmanın bir gereğidir. Sosyal devletin toplumdaki güçsüzlerin ezilmesini önlemek, toplumda dengesizlikler yaratılmasını engellemek, ulusal gelirin adalete uygun biçimde dağılmasını sağlamak gibi amaçları vardır.(Soysal 1993) Dengesizliği önlemenin en önemli şartı engelli bireylerin diğer bireyler ile eşit imkanlarda eğitim almalarını sağlamaktır.

Söz konusu engelli birey olduğunda ona devlet tarafından sağlanacak eğitim hizmetinin sürekliliği ve bu konuda devletin izlediği politikalar büyük önem kazanmaktadır. Bu çalışmada engelli bireylere yönelik eğitim hizmetinin sürekliliği ve konuda Yüksek Mahkemenin (Danıştay) yorumu incelenmiştir.

1. Engelli Bireylere Yönelik Eğitim Hizmeti

Eğitimin amacı bireylerin zihinsel, bedensel, duygusal, toplumsal yeteneklerinin ve davranışlarının geliştirilmesi veya bireylere yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılmasıdır. Eğitim, engelli bireyler için zaten dezavantajlı olarak başladıkları sosyal yaşama uyum sağlamak, meslek sahibi olabilmek; özellikle zihinsel engelli bireyler gibi eğitim olmadan hiçbir gelişme gösterme şansı olmayan, toplum dışında kalma tehdidi altında olanlar için hayati önem arz eder.

Eğitim hayat boyu süreceği gibi, (İleride ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere özellikle zihinsel engelli bireyler için eğitimin yaşam boyu sürmesi bir gerekliliktir.) planlı ya da rastlantısal olabilir. (Çınarlı 2008)

Eğitim bir hak olarak, temel haklar ve özgürlüklerin arasına gecikmeyle de olsa girmiştir. Bu hak, yoksul ve yardıma muhtaç olanlara, özellikle engellilere, devletin eği-tim verme zorunluluğunu getirmektedir. Anayasamızın 42. Maddesinin 7. Fıkrası "Devlet maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır" şeklindeki düzenlemiştir. Bu düzenleme devletin sosyal adaleti sağlama görevi ve sosyal devlet olma niteliğinin de bir sonucudur. Devlet, fırsat eşitliğini eğitimin parasız olmasından başlayarak sağlayacak, geriye kalan, durumu nedeniyle özellik gerektiren engellileri ve yoksulları eşit eğitim hizmetine dahil edecektir.

Anılan tebliğde zihinsel engelli çocuklarda yaş koşulu aranmamasına karşılık, bunlar dışındaki engelliler için 18 yaş sınırı getirilmiştir; anılan tebliğin iptali için açılan davada Danıştay 8. Dairesi 12.12.2007 tarihli Yürütmeyi Durdurma kararı vermiştir. (www.danistay.gov.tr)

Danıştay'a göre Toplum yaşamı içinde varlığı yadsınamayacak kadar büyük boyutlara ulaşan (nüfusun yaklaşık %12'si) engelli vatandaşların, iş yaşamı ve sosyal yaşam içinde demokratik ve medeni bir toplum olmanın gereği olarak daha aktif bir biçimde yer alması gerektiği kuşkusuzdur.

Engelli vatandaşların toplum yaşama- mına daha aktif bir şekilde katılımı için özel ve maddi açıdan daha külfetli bir eğitim ve rehabilitasyon sürecine ihtiyaç duyduklarının mutlak olduğu, bu eğitimin sağlanması aşamasında sosyal devlet olmanın bir gereği olarak, 5378 sayılı kanunda bir takım düzenlemeler yapılmış ve anılan kanunun amacını belirten 1. Maddesinde; “engellilerin her bakımdan gelişmelerini sağlamak” ibaresine yer verilmesine rağmen anılan tebliğ ile engelli vatandaşların arasında Medeni Kanun’da yer alan erginlik tanımı temel alınarak eğitim giderlerinin Bakanlıkça karşılanması konusunda zihinsel ve bedensel engelli şeklinde bir ayırım yapılamaz. Yasal düzenlemeler ve Anayasa hükümleri karşısında engellilerin özel eğitim giderlerinin karşılanmasında temel alınması gereken kıstas; kişinin engelli olup olmadığı hususudur. Engelli bir kişinin, 4721 sayılı Medeni Kanuna göre ergin sayılması, onun engelli olduğu gerçeğini değiştirmediği gibi, toplum yaşamına daha aktif bir şekilde katılımı için özel bir eğitime duyduğu gereksinimini de ortadan kaldırmamaktadır. Ayrıca bu durum, karşılaşılan zorluklar ve sosyal hayata katılım açısından aynı koşullara sahip olan engelli vatandaşlar arasında, Anayasal eşitlik ilkesine açıkça aykırılık teşkil edecek tir. (Çınarlı 2008) Görüldüğü üzere Danıştay engellilere yönelik eğitim hizmetinin engel çeşidi ayırmaksızın sürekli olması gerektiği görüşündedir. Danıştay’a göre bu sosyal devlet ilkesinin bir gereğidir. Sosyal devlet “Fertlere yalnız klasik hürriyetleri sağlamakla yetinmeyip, aynı zamanda onların insan gibi yaşamaları için zaruri olan maddi ihtiyaçlarını karşılamalarını da kendisine vazife bilen devlet” (Tanör ve Yüzbaşıoğlu 2001) olarak anlaşılmalıdır.

Bu anlayış içerisinde engelli bireylere yönelik eğitim hizmetinin devlet tarafından sürekli ve parasız sağlanması sosyal devlet olmanın bir gereğidir. Çünkü sosyal devlet bir toplumdaki güçsüzlerin ezilmesini önlemek, toplumda dengesizlikler yaratılmasını engellemek gibi amaçlar güdüyorsa bunu ancak engelliler yönünden eğitim hizmetini sürekli ve bedelsiz sağlayarak gerçekleştirebilir. Zaten dezavantajlı olan ve sosyal yaşama katılımında birçok sorunla boğuşan engelli bireylerin eğitim alamadıkları takdirde zaten zor olan iş bulmaları imkânsız hale gelecektir. Her ne kadar 4857 sayılı kanunun 30. Maddesinde “İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde %3 özürlü, kamu işyerlerinde ise %4 özürlü ve %2 eski hükümlü işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler.” düzenlemesi yer alsada iş hayatında işverenin sırtında bir yük olarak taşıyacağı ve öyle göreceği engelliler değil, üretime katkı sağlayan, işe yarar ve kendisini faydalı hisseden, böylece asıl amaç olan toplumla bütünleşmesini sağlayan, engelli bireyler yaratılması son derece önemlidir. İşverenin sadece çalıştırma yükümlülüğüne dayanarak, işyerlerine engelli bireyleri gön- dermek, işyerinde bütün gün gazete okuyarak veya boş oturarak para alan işçiler için onur ve haysiyet kırıcı olabileceği gibi işyerini de hayır kurumuna dönüştürür. Bunun da anayasamızda yer alan her Türk vatandaşına tanınan, hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme hakkı ile sosyal devlet ilkesine aykırı düşeceği açıktır. (Demir 2005)

SONUÇ

UNESCO’unda herkes için eğitim çalışmalarında amaçladığı gibi eğer engelli çocuklara bir şans verilebilirse, onların da anlamlı bir hayata sahip olmaları sağlanabilir. Sosyal ve ekonomik hayata katkıda bulunmak bir anlamda anlamlı bir hayata da sahip olmak demektir. Bu gelişim beraberinde onların aileleri ve toplumları için de faydalı bireyler olmalarını getirecektir. Eğitim müfredatı içerisinde engelli çocuklara yer verilmesi ve ömür boyu sürecek eğitimlerinin sağlanması fırsatı ile birlikte günümüz koşullarında hızla gelişen ekonomik ve sosyal hayat gerçeği içerisinde marjinalleşmeleri engellenmiş olur. Zira hızlı gelişen ve değişen hayat koşulları toplum ve engelli bireyler arasında ciddi bir boşluk oluşturmaktadır. (Çınarlı 2008)

Engelli bireyin topluma intibakı ve bir birey olarak onurlu bir yaşam sürmesi için eğitim alması gerekliliği kuşkusuzdur. Bu eğitimin ise devlet tarafından karşılanırken belli bir süreyle sınırlanması ise yukarıda anılan Danıştay kararında çok haklı olarak ifade edildiği gibi “engellilerin toplum dışına itilerek aileleri ve toplum için bir külfet haline dönüşmelerine neden olacağı gibi hem kanunun

amacına hem de Anayasada yer alan sosyal güvenlik, eğitim ve öğrenim hakkına ilişkin düzenlemelere de aykırı olacağını, başka bir anlatımla, böyle bir düzenleme ve uygulamanın Anayasa'da güvence altına alınan hakların ihlali sonucunu doğuracağı açıktır."

Bu nedenle engellilere yönelik eğitim hizmetlerinin engelli bireylere süresiz ve bedelsiz verilmesi Danıştay kararları ışığında devletin sosyal devlet olmasının bir gereğidir.

KAYNAKLAR

Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.97

Fevzi Demir, İş Hukuku ve Uygulaması, 4. Bası, Birleşik Matbaacılık, İzmir, 2005, s. 76

Mümtaz Soysal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 156.

Onur Karahanoğulları, Kamu Hizmeti: Kavram ve Hukuksal Rejim, Turhan Kitapevi, Ankara, 2002, s. 190

Serkan Çınarlı, Kamu Hizmetlerinin Yürütülmesinde Engelli Hakları, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İzmir, 2008, s.63 vd., s.43, s.46,s.179, s.189

Şeref Gözübüyük, Turgut Tan, İdare Hukuku, Turhan Kitapevi, Ankara, 2007, s. 653 vd.

Çevresel Durum Özürlüyü Nasıl Etkiler? *

Tuba CAN*

Ali KİTİŞ**

*Araş. Gör. Uzm. Fizyoterapist, Pamukkale Üniversitesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu.

**Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu.

Çevresel Durum Özürlüyü Nasıl Etkiler?

ÖZET

Bu çalışmanın amacı görme, işitme ve ortopedik engellilerin günlük yaşam, sosyal ve mesleki aktiviteler sırasında karşılaştıkları zorlukları ve çevresel durumun özürlü üzerine etkilerini değerlendirmektir. Çalışmaya toplam 192 gönüllü engelli (76 (%39.6) işitme, 70 (%36.5) ortopedik ve 46 (%23.9) görme) alınmıştır. Engellilere demografik olarak günlük yaşam sırasında karşılaştıkları zorlukları sorgulayan anket ile iş ve sosyal aktivitelerdeki karşılaştıkları zorlukları belirleyen Çevresel Durum Skalası (ÇDS) uygulanmıştır. Ortopedik engellilerin 54 (%77.1)'ünün, görme engellilerin 28 (%60,9)'inin ve işitme engellilerin 33 (%43,4)'ünün şehir içi ulaşım araçlarını kullanmakta zorluk çektikleri bulunmuştur. Deneklerin 115 (%59.9)'i kaldırımların ulaşımını engellediğini belirtmişlerdir. Ortopedik engellilerde, kadın engellilerde ve mobilizasyonunu tekerlekli sandalye ile sağlayan engellilerde ÇDS skorlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur (p<0,001). Engelliler şehir içi ulaşım aktivitelerinde zorlukla karşılaşmakta ve bu durum günlük yaşam, mesleki ve sosyal aktivitelerini kısıtlamakta, engellilerin bağımsızlık düzeyleri azalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özürlü, engellilik, çevresel durum.

ABSTRACT

The purpose of this study was to evaluate the difficulties on activities of daily living social and vocational activities and the effects of environmental status on the disability in person with visual, hearing and orthopedic handicaps. A total of 192 voluntary persons with handicap (76 (39.6%) hearing, 70 (36.5%) orthopedic ve 46 (23.9% visual handicaps)) were assessed. The Environmental Status Scale (ESS) was used for the difficulties on vocational and social activities. It was found that difficulties on using the public transports as 54 (77.1%); 28 (60.9%); 33 (43.4%) in orthopedic disabled person, visual impaired person and hearing disabled person, respectively. 115 (59.9%) person was said sidewalk to prevent of transport. Also found that ESS scores were higher than orthopedic

disabled person, females and wheelchair users ($p<0,001$). Disabled people were met difficulties in public transports activities and this situation were limited vocational, social and daily living activities, they were decreased independence levels.

Key Words: Disabled, handicap, enviromental status.

*Research Assistant, Pamukkale University, School of Physical Therapy and Rehabilitation.

**Assistant Professor PT, Pamukkale University, School of Physical Therapy and Rehabilitation.

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 1980 yılında, hastalık, kaza veya konjenital bir bozukluk sonucu oluşan özürlülük sürecini bozukluk, sakatlık ve engellilik kapsamında "Bozukluk, Yeti Yitimi ve Engelliliğin Uluslararası Sınıflandırması"(ICIDH) ile sınıflandırılmıştır. Özürlülük, "psikolojik, fizyolojik ve anatomik (fiziksel) yapı ya da fonksiyonlardaki eksikliği ve anormallığı ifade eder." "Sakatlık "bir aktiviteyi normal tarzda veya normal kabul edilen sınırlar içinde gerçekleştirmedeki kısıtlılık veya yetersizliktir." En- gellilik "bir yetersizlik veya özür nedeni ile yaşa, cinsiyete, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak kişiden beklenen rollerin kısıtlanması ya da yerine getirilememesidir"(World Health Organization). Bu sınıflandırma, 2001 yılında yeniden düzenlenerek ve son şekli verilerek "İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması" (ICF) adıyla yayınlanmıştır(World Health Organization ICIDH-2, 2001).

Artan nüfusla birlikte, çevre koşullarının bozulması, trafik kazaları, sakatlıklar, akraba evlilikleri, çeşitli hastalıklar, enfeksiyonlar, yaşam biçimi ve beslenme alışkanlıklarındaki değişiklikler sonucu engelli birey sayısı artmaktadır(Beşer, 2006; Baykan, 2000).

Dünya Sağlık Örgütü sakatlık oranını gelişmiş ülkeler için %10, gelişmekte olan ülkeler için %12 olarak kabul etmektedir. Buna göre tüm dünyada 500 milyon Türkiye'de 6-7 milyon arasında sakat olduğu tahmin edilmektedir (Baykan, 2000). Türkiye'de 2002 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ve Özürülüler İdaresi işbirliği ile gerçekleştirilen Türkiye Özürülüler Araştırma sonuçlarına göre, nüfusun %12,3'ünü engelli bireyler oluş- turmaktadır. Bu oranın % 48,4'ünü ortopedik, % 27,8'ini zihinsel ,%25,9'unu görme ve %17,4'ünü işitme engellidir(Türkiye Özürülüler Araştırması, 2002).

Günümüzde engellilerin sorunları çok ve değişik olmakla birlikte en önemli sorunları arasında; ekonomik alanda fırsat eşitsizliği, emeklerinin karşılığının alamama, eğitim kısıtlılığı, tıbbi bakım ve rehabilitasyona ilişkin hizmet yetersizliği, toplumsal hizmetlere ve etkinliklere erişimi sınırlayan mimari ve çevresel engeller yer almaktadır (Türkiye Özürülüler Araştırması, 2002; İşitme Engelliler Sorunları; Mannson, 1998; Matthews vd., 1995). Bu sorunlar özür grubu ne olursa olsun, özürünün eğitim, sağlık, mesleki ve sosyal aktivitelerini gerçekleştirmede bağımsızlık düzeyini azaltmakta, çevresel ve mi- mari engellerin de etkisiyle zamanla sosyal hayattan uzaklaşmaya sebep olmaktadır.

Bu çalışma Denizli ilinde yaşayan görme, işitme ve ortopedik engelli bireylerin günlük yaşam içinde karşılaştıkları zorluklar ile özürlülük durumlarının ve mobilizasyon düzeylerinin günlük yaşam ve sosyal aktivite üzerine olan etkisini belirlemek amacıyla planlanmıştır.

YÖNTEM Örneklem

Araştırmaya toplam 192 gönüllü engelli birey alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Deneklere cinsiyet, meslek, özür tipi, eğitim düzeyi ve sosyal güvence gibi demografik özelliklerini irdeleyen sorular ile mobilizasyon durumlarını, şehir içi ulaşım tercihlerini ve günlük yaşamda karşılaştıkları zorlukları açıklayan, iki ucu açık sorulardan oluşan anket yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır. Deneklerin iş ve sosyal aktivitelerdeki engellilik düzeyleri Çevresel Durum Skalası ile belirlenmiştir. Çevresel durum skalası (ÇDS), literatüre bakıldığında Multipl skleroz (MS)'lu hastalarda ortaya çıkan semptomların ayrıntılarını, günlük yaşam aktivitelerini, sosyal ve mesleki alana yönelik aktivitele- rini belirlemede geçerli ve güvenilir bir anket olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Anket, farklı özür gruplarında da özürlülük ve özürün yol açtığı kısıtlamaları belirlemede

geçerli bir uygulamadır. Mellerup ve Fog tarafından 1981 yılında geliştirilen ÇDS; iş, mali ekonomik, kişisel konut, kişisel yardım gereksinimi, ulaşım, sosyal hizmet ve sosyal aktivite olmak üzere 7 alt başlıktan oluşmaktadır. Her başlığa ait puanlar 0-5 arasında değişmektedir. Düşük puan engelliğin minimal, yüksek puan maksimum olduğunu göstermektedir (Mellerup, 1981).

İşlem

İstatistiksel analizlerde; deneklerin tanımlayıcı özellikleri yüzdeler ve ortalamalar şeklinde verilmiştir. Karşılaştırmalarda bağımsız iki grup arasındaki farklılığı belirlemede testi, örneklem dağılımını tanımlayan verileri analiz etmede parametrik yöntemlerden tek yönlü varyans analizi ve nonparametrik yöntemlerden Kruskal Wallis Testi kullanılmıştır. Ayrıca deneklerin ÇDS ile olan ilişkilerinin derecesi ve yönünü belirlemede Pearson analiz yöntemi kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırma kapsamına toplam 192 engelli birey dahil edilmiştir. Araştırma ya katılanların engellilik durumuna göre dağılımı incelendiğinde % 39.6'sının işitme, %36.5'inde ortopedik ve %23.9'unun görme engelli olduğu tespit edilmiştir. Deneklerin demografik özelliklerine bakıldığında ortopedik, görme ve işitme engelli bireylerin yaş ortalaması sırası ile 39.08 ± 17.34 , 34.86 ± 9.31 ve 47.55 ± 17.91 yıl olarak bulunmuştur. Araştırma kapsamına alınan deneklerin %73.9'u erkek ve % 26.1'i kadın olduğu belirlenmiştir. Deneklerin ortalama eğitim süresi 6.84 ± 4.2 yıldır. Meslek dağılımına bakıldığında %30.2'sinin işçi olarak çalıştığı, %29.2'sinin emekli, %13.5'inin herhangi bir işe sahip olmadığı, %13'ünün ev hanımı ve %9.4'ünün de memur olduğu bulunmuştur. İşsiz grubun %53.8'ini ortopedik engelli bireyin oluşturduğu gözlenmiştir. Deneklerin özür grubuna göre demografik verileri Tablo I'de gösterilmiştir.

Tablo I. Deneklerin Demografik Özellikleri.

Tablo I. Deneklerin Demografik Özellikleri.

Demografik

Özellikler

Ortopedik Engelli

(n=70)

Görme Engelli

(n=46)

İşitme Engelli

(n=76)

Cinsiyet

n %

n %

n %

(kadın / erkek)

23 / 47 32,9 / 67,1

15 / 31 32,6 / 67,4

12 / 64 15,8 / 84,2

Yaş, (yıl) ($x \pm S$)

$39,08 \pm 17,34$

$34,86 \pm 9,31$

$47,55 \pm 17,91$

Eğitim süresi

(yıl) ($x \pm S$)

$8,43 \pm 5,62$

6,82 ± 3,28

5,81 ± 3,7

Meslek

n %

n %

n %

Serbest meslek

3 4,3

4 8,7

İşçi

7 10,0

5 10,9

46 60,5

Memur

5 7,1

12 26,1

1 1,3

Ev hanımı

15 21,4

7 15,2

3 3,9

Emekli

24 34,3

7 15,2

25 32,9

İşsiz

14 22,9

11 23,9

1 1,3

Deneklerin mobilizasyon düzeyi incelendiğinde %46.9'u bağımsız şekilde mobilize oldukları, %42,2'si kendine yardım aleti ile ve %10,9'u tekerlekli sandalye ile mobilizasyonunu sağladıklarını belirtmiştir. Engel gruplarına göre bakıldığında işitme engelli bireylerin %82.9'u bağımsız, görme engelli bireylerin %63'ü kendine yardım aleti ve ortopedik engelli bireylerin %30'u tekerlekli sandalye ile mobilizasyonlarını gerçekleştirmektedir (Tablo II). Ortopedik engelli bireylerin %62.3'ü, görme engelli bireylerin tümü ve işitme engelli bireylerin %98.7'si ulaşımda şehir içi ulaşımda taşıtlardan yararlandıklarını belirtmiştir. Tablo II. Deneklerin Mobilizasyon Düzeyi.

Mobilizasyon Düzeyi

Ortopedik

Engelli (n=70)

Görme Engelli

(n=46)

İşitme Engelli

(n=76)

Tüm
Engelliler

n	%
n	%
n	%
n	%
Bağımsız Yürüme	
10	14,3
17	37
63	82,9
90	46,9
KYA Kullanarak Yürüme	
39	55,7
29	63
13	17,1
81	42,2
Tekerlekli Sandelye	
21	30
-	-
-	-
21	10,9

İrtmişlerdir. Bununla birlikte ortopedik engelli bireylerin %77.1'i, görme engelli bireylerin %60,9'u ve işitme engelli bireylerin % 43,4'ü şehir içi ulaşım araçlarını kullanmakta zorluk çekmektedir. Özellikle ortopedik engelli bireylerin %37.1'i ve görme engellilerin %30.4'ü ulaşım araçların basamaklarını kullanmakta ve otobüse inip binmedeki zorluk- tan yakınmışlardır. Araştırmaya alınan deneklerin %59.9'u kaldırımların yüksekliği, genişliği ve kullanılan malzemeler nedeni ile ulaşımalarının kısıtlandığını belirtmişlerdir. Özellikle ortopedik engelli bireylerin %90'nı kaldırım yüksekliklerinin transferlerini engellediğini ve görme engelli bireylerin % 89.1'i kaldırım genişliğinin yetersiz olduğunu, % 69.6'sı ise kaldırımlarda kullanılan malzemelerin yürümelerini etkilediğini söylemiştir. Ek olarak ortopedik engelli bireylerin %78.6'sı rampa, görme engelli bireylerin % 80.4'ü trafik ışıkları ve tüm engelli bireylerin % 56.3'ü para çekme makinelerini kullanmada zorlandıkları saptanmıştır (Tablo III).

Tablo III. Deneklerin Şehir İçi Ulaşımında Karşılaştıkları Zorlukların Dağılımı.
Ulaşımında Karşılaştıkları Zorluklar

Ortopedik Engelli
(n=70)

Görme Engelli
(n=46)

İşitme Engelli
(n=76)

Tüm
Engelliler

n %

n %

n %

n %

Ulaşım araçlarını kullanmada zorluk

54 77,1

28 60,9

33 43,4

115 59,9

Kaldırım

yüksekliği transferi engellemekte

68 90

37 80,4

38 50

138 71,9

Kaldırım genişliği yetersiz

41 58,6

41 89,1

38 50

120 62,5

Kaldırım malzemeleri ulaşımı engellemekte

41 58,6

32 69,6

32 42,1

105 54,7

Rampa kullanımında zorluk

55 78,6

34 73,9

39 51,3

128 66,7
Trafik işaret ve ışıkları

53 75,7

37 80,4

30 39,5

120 62,5
Kamu bina girişleri

38 54,3

30 65,2

35 46,1

103 53,6

ATM ulaşım ve kullanım

28 40

11 23,9

69 90,8

108 56,3

Araştırma kapsamına alınan deneklerin ÇDS sonuçlarına bakıldığında özellikle sosyal aktivite ve ulaşım başlıklı alt gruplarda ÇDS skorlarının fazla olduğu (2.43 ± 1.05 , 2.16 ± 1.04) tespit edilmiştir. Engel grubuna göre ÇDS sonuçları karşılaştırıldığında; orto- pedik engelli grupta yer alan bireylerde iş, sosyal aktivite, kişisel konut, kişisel

yardım, ulaşım ve sosyal hizmet başlıklı değerlerin daha yüksek olduğu ve istatistiksel olarak anlamlı farkın olduğu bulunmuştur ($p < 0,001$) (Tablo IV.). Meslek gruplarına göre ÇDS sonuçları karşılaştırıldığında ev hanımı olan deneklerde iş, sosyal aktivite, kişisel konut, kişisel yardım ve ulaşım başlıklı değerlerinin diğer gruplara göre istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır ($p < 0,001$) (Tablo V)

Tablo IV. Deneklerin Engel Grubuna Göre ÇDS Sonuçlarının Karşılaştırılması

ÇDS**

Ortopedik Engelli

(n=70)

Görme Engelli

(n=46)

İşitme Engelli

(n=76)

p*

X ± S

X ± S

X ± S

İş Durumu

2,58 ± 2,08

1,63 ± 1,58

1,03 ± 0,34

p< 0,001

Mali ve Ekonomik Durum

1,78 ± 0,86

1,52 ± 0,69

1,56 ± 0,61

p> 0,05

Sosyal Aktivite

3,05 ± 1,27

2,36 ± 0,85

1,9 ± 0,52

p< 0,001

Kişisel Konut

2,44 ± 1,16

1,58 ± 0,88

1,27 ± 0,45

p< 0,001

Kişisel Yardım

2,4 ± 1,35

1,54 ± 0,83

1,34 ± 0,47

p< 0,001

Ulaşım

2,87 ± 1,23

1,86 ± 0,68

1,68 ± 0,59

p< 0,001

Sosyal Hizmet

2,22 ± 1,61

1,21 ± 0,81

1 ± 0,01

p< 0,001

* Tek Yönlü Varyans Analizi

** ÇDS: Çevresel Durum Skalası

Tablo V. Deneklerin Meslek Grubuna Göre ÇDS Sonuçlarının Karşılaştırılması

ESS**

Serbest İşçi

(n=65) X ± SD

Memur (n=18) X ± SD

Ev Hanımı

(n=25) X ± SD

p*

İş Durumu

49,60

48

71,92

p<0,001

Mali ve Ekonomik Durum

56,55

43,33

57,20

p> 0,05

Sosyal Aktivite

48,95

48,36

73,36

p<0,001

Kişisel Konut

49,62

44,83

74,14

p<0,001

Kişisel Yardım

49,62

44,06

74,70

p<0,001

Ulaşım

52,08

39,33

71,70

p< 0,001

Sosyal Hizmet

54,30

51

57,54

p> 0,05

* Kruskal Wallis Testi

* *ESS: Çevresel Durum Skalası

Cinsiyetlere göre ÇDS sonuçları incelendiğinde; tüm örnekleme alan kadın deneklerin iş durumu skorları erkek deneklerden daha yüksek bulunmuştur. İstatistiksel inceleme grupları arasında ileri derecede anlamlı bir fark saptanmıştır (p<0,001) (Tablo VI.).

Tablo VI. Cinsiyetlere Göre ÇDS Sonuçlarının Karşılaştırılması

ÇDS**

ERKEK (n=142)

KADIN (n=50)

p*

X ± S

X ± S

İş Durumu

1,57 ± 1,54

2,22 ± 1,81

p< 0,001

Mali ve Ekonomik Durum

1,66 ± 0,77

1,54 ± 0,61

p> 0,05

Sosyal Aktivite

2,38 ± 1,03

2,58 ± 1,1

p> 0,05

Kişisel Konut

1,76 ± 1

1,82 ± 1,04

p> 0,05

Kişisel Yardım

1,73 ± 1,06

1,88 ± 1,08

p> 0,05

Ulaşım

2,09 ± 1,04

2,34 ± 1,06

p> 0,05

Sosyal Hizmet

1,52 ± 1,23

1,42 ± 1,05

p> 0,05

* Bağımsız T Testi (Independent-Sample T Test)

**ÇDS: Çevresel Durum Skalası

Deneklerin mobilizasyon düzeylerine göre ÇDS sonuçları karşılaştırıldığında mobilizasyonunu tekerlekli sandalye ile sağlayan bireylerde iş, sosyal aktivite, kişisel konut, kişisel yardım, ulaşım ve sosyal hizmet alt başlıklarına ait skorların yürümede bağımsız olan ve bir kendine yardım aleti ile yürüyen gruplara göre daha yüksek ve gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (p<0,001) (Tablo VII.). Çalışmaya alınan deneklerin mobilizasyon düzeyi ile ÇDS alt skorları incelendiğinde; mobilizasyon düzeyi ile iş (r=-0.417, p<0.01), mali/ekonomik (r=-0.156, p<0.05), kişisel konut (r=-0.497, p <0.01), kişisel yardım gereksinimi (r=-0.533, p<0.01), ulaşım (r=- 0.648, p<0.01), sosyal aktivite (r=-0.518, p<0.01) ve sosyal hizmet (r=-0.440, p<0.05) arasında bir negatif ilişkiye rastlanmıştır (Tablo VIII).

Tablo VII. Deneklerin Mobilizasyon Düzeyine Göre ÇDS Sonuçlarının Karşılaştırılması

ÇDS**

Bağımsız Yürüme (n=90)

Kendine Yardım Aleti (n=81)

Tekerlekli

Sandalye (n=21)

p*

X ± S

X ± S

X ± S

İş Durumu

1,2 ± 0,86

1,87 ± 1,69

3,57 ± 2,39

p< 0,001

Mali ve Ekonomik Durum

1,52 ± 0,6

1,70 ± 0,76

1,85 ± 1,06

p> 0,05

Sosyal Aktivite

1,97 ± 0,7

2,59 ± 1,03

3,8 ± 1,07

p< 0,001

Kişisel Konut

1,38 ± 0,66

1,83 ± 1

3,19 ± 0,98

p< 0,001

Kişisel Yardım

1,37 ± 0,59

1,77 ± 1,01

3,47 ± 1,24

p< 0,001

Ulaşım

1,65 ± 0,7

2,2 ± 0,73

4,14 ± 0,91

p< 0,001

Sosyal Hizmet

1,15 ± 0,59

1,44 ± 1,15

3,19 ± 1,74

p< 0,001

* Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way Anova)

** ÇDS: Çevresel Durum Skalası

Tablo VIII. Mobilizasyon Düzeyi İle ÇDS Arasında Korelasyon

ÇDS**

Pearson r

p*

İş Durumu

-0.417

p< 0,01

Mali ve Ekonomik Durum

-0.156

p< 0,05

Sosyal Aktivite

-0.518

p< 0,01

Kişisel Konut

-0.497

p< 0,01

Kişisel Yardım

-0.533

p< 0,01

Ulaşım

-0.648

p< 0,01

Sosyal Hizmet

-0.44

p< 0,05

* Pearson Varyans Analizi

* *ÇDS: Çevresel Durum Skalası

TARTIŞMA

Artan ülke ve dünya nüfusu ile birlikte engelli birey sayısı da artmaktadır. 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması'nın verilerine göre nüfusun %12.3'ünü engelli bireylerden oluşmaktadır. Engellilerin bir kısmında iki veya daha fazla engellilik bulunmakla birlikte % 48,4'ünü ortopedik, %25,9'unu görme ve %17,4'ünü işitme engellidir (Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002). Bu çalışmada da Türkiye istatistiklerine paralel olarak ortopedik engelli oranı daha yüksek bulunmuştur. Genel nüfusun yaş piramidi engelli nüfusla kıyaslandığında, çocuklukta ve gençlikte engelliliğe daha az rastlandığı ve yaşlılıkta engelliliğin arttığı tespit edilmiştir. Eğitim seviyesi düşük bir engelli kitlesinin varlığına ek olarak engelli grupta okuma yazma bilmeme oranının genel nüfusa göre 3 kat daha fazla olduğu, engelli gruplar içerisinde bedensel engellilerde okuryazarlık durumunun daha yüksek olduğu saptanmıştır. Yine aynı çalışmada tüm engel türlerinde erkeklerin sayısının kadınlardan daha fazla olduğu görülmüştür (Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002). Bu çalışmada da işitme engelli grupta yer alan bireylerin diğer grupta yer alan bireylere göre yaş ortalamalarının daha yüksek olduğu, tüm engelli gruplarında eğitim seviyelerinin düşük olmasına rağmen işitme engelli bireylerin eğitim seviyelerinin daha düşük olduğu bulunmuştur ve gruplar içinde erkek birey sayısının daha fazla olduğu bulunmuştur.

Toplumun tüm bireyleri için önemli olan çalışma hakkı, engelliler için, yaşadıkları topluma katılmada kilit rol oynamaktadır. Özellikle istihdam üzerindeki engeller birbirlerine bağlı etmenlerden oluşmaktadır. Engellilerin istihdamı konusunda en belirgin sorun işsizlik oranının yüksek olmasıdır. Türkiye Özürlüler Araştırması sonuçlarına göre, engelli nüfusun %77.8'i işgücüne hiç katılmamaktadır. Başka bir deyişle, her beş engelliden birisi işgücünde yer almaktadır (Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002). 2008 yılı Mart ayında İş ve İşçi Bulma Kurumu'na iş için başvuran toplam 87668 kişiden 3427 kişi engellidir ve bu ay içerisinde sadece 319'u işe yerleştirilmiştir (Türkiye İş Kurumu, 2008). Çalışanlar ise düşük ücretli, az vasıf gerektiren basit işlerde çalışmaktadır (Yılmaz, 2004). Yaptığımız çalışmada

192 engelli bireyin %13.5'inin herhangi bir işe sahip olmadığını bunun yanında %30.5'inin işçi olarak çalıştığını saptadık.

Engelli bireyin işe alınmasıyla, istihdam sorunu büyük ölçüde çözümlenmesine rağmen, iş ortamının engelli bireyin özellikleri ve yetenekleri dikkate alınarak düzenlenmemesi, engelliye uygun iş alanının yapılmaması ve ek olarak ulaşımdaki sorunlar nedeniyle özüründen beklenen verim elde edilememektedir. Özellikle kamusal alana ulaşımın göstergelerinden birisi sayılabilecek toplu taşıma hizmetlerinin yeterli düzeyde bulunmaması (Türkiye Özürülüler Araştırması, 2002), iş yeri ile evi arasındaki mesafenin uzak olması (Erdiken, 2007), caddelere kullanılan zeminin bozuk ve kaldırım yükseklik, genişlik ve eğiminin uygun olmaması ulaşım sorunları içinde yer alan çevresel etmelere (Düger, 2001; Corinne, 2008). Ülkemizde mimar ve mühendislerin özürülülerin mimari engellerini kaldırmalarına yönelik çabalarında yetersizlikler nedeniyle ev, kamu ve turizm yapıları engellilerin kullanımına uygun olarak tasarlanamamaktadır. Ulaşım sırasında ulaşım araçlarının uygun olmayışı ve bu araçlardaki yardımcı elemanların engelliler konusunda bilgisizliği, özürülüler için ulaşım araçlarının yetersizliği veya hizmet verebilecek nitelikte olmaması engellilerin sinema-tiyatro, kamu binaları, PTT, park, bahçe ve turistik tesislere bağımsız bir şekilde ulaşabilmelerini ve hizmet alabilmelerini güçleştirmektedir (Matthews vd., 1995; Düger, 2001; Frieden, 1985; Erdoğan, 1994). Park alanları, kaldırım ve indirme bindirme alanları ile ilgili diğer alanların uygun olmayan yüzey maddeler ile kaplanması, rampa eğimleri ve yaya yollarının özellikle tekerlekli sandalyenin rahatça geçebileceği genişlikte düzenlenmemesi problemi daha da büyütülmektedir (Matthews vd., 1995; Düger, 2001; Corinne, 2008). Baston, koltuk değneği, tekerlekli sandalye gibi yardımcı gereç kullanan engellilerin aktiviteleri kısıtlanmaktadır. Ne yazık ki bu türden fiziki engeller, özürülüyü evden çıkmamaya ve sosyal yaşantıdan uzak kalmaya mahkum eder. Bu çalışmada da engelli bireylerin şehir içi ulaşım araçlarını kullanmakta zorluk çektiği, özellikle ortopedik ve görme engellilerin ulaşım araçlarının basamaklarını kullanmakta ve otobüse inip binmede zorlandığı, tekerlekli sandalye kullanan ortopedik engelli bireylerin kaldırım yüksekliklerinin transferlerini engellediği, görme engelli bireylerin kaldırım genişliğinin yetersiz ve kaldırımlarda kullanılan malzemelerin yürümelerini etkilediği bulunmuştur. Ek olarak ortopedik engelli bireylerin rampa, görme engelli bireylerin trafik ışıkları ve tüm engelli bireylerin para çekme makinelerini kullanmada zorlandıkları saptanmıştır.

Fiziksel çevrenin engellilere göre düzenlenmemesi, engellilerde mobilite, sosyal ve mesleki yaşamı etkileyen bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. En fazla rahatsızlık duyanlar günlük aktivitelerini yerine getirirken bir başkasına tam bağımlı ya da yarı bağımlı olanlardır (Türkiye Özürülüler Araştırması, 2002). Yaptığımız çalışmada engellilerin mobilizasyon düzeyi azaldıkça ÇDS skorları ve aktivitelerdeki engellenme arttığı, mesleki aktivitelerle mali/ekonomik alanda etkilenimlerinin fazla olduğu buna ilave olarak ulaşım ve sosyal aktivitelerinin de daha kısıtlandığı saptanmıştır.

Kişilerin doğuştan ya da sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle özürülü olması, yaşamsal aktivitelerini kısmi ya da tam olarak engellemekte ve sosyal yaşamlarını sürdürmelerini zorlaştırmaktadır. 2002 Türkiye Özürülüler Araştırması'nın verilerine göre kurumsal düzeyde, engellilik basitçe bir "sağlık sorunu" olarak algılanmakta ve bunun için sağlık hizmetleri diğer hizmetlerden daha ön sırada ve önemli görülmektedir (Türkiye Özürülüler Araştırması, 2002). Engelliler sosyal yaşamlarını destekleyici kültürel hizmetlerden yararlanamamaktadır. Yardımcı mobilite araçlarını kullanmalarına rağmen pek çok engelli kaldırımda yürüme, su birikintileri, dar kaldırımlar ve kamu bina girişlerinin yetersiz genişliği gibi nedenlerle yaşamsal aktivitelerinin ve sosyal yaşamlarının kısıtlandığını belirtmektedir (Corinne, 2008). Hastalık nedeni ile engelli olan bireyler yaşamlarında modifikasyonlar ve kişisel bakımlarda yardıma ihtiyacı duymakta hatta sosyal aktiviteleri kendi başlarına yapamamaktadır (McDonnel, 2001). Kadınlar, özürülülük nedeniyle toplumsal ilişkilerinde yaşadıkları farklı gözle bakılma, olumsuz tutum ve davranışlara maruz kalma, dışlanma acınarak bakılma vb. sorunlara ek olarak cinsiyet ayrımcılığından kaynaklanan sorunları da yaşamaktadır (Osunluk, 2005). Bu araştırma

kapsamına alınan tüm deneklerin ÇDS sonuçlarını incelediğimizde; özellikle sosyal aktivite ve ulaşımda etkilenimin fazla olduğunu ve ortopedik engellilerin iş, sosyal aktivite, kişisel konut, kişisel yardım, ulaşım ve sosyal hizmet aktivitelerinin kısıtlandığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

İç ve dış çevrenin uygun olmayan düzenlemelerinden kaynaklanan sorunlar ile özür durumu arasında ilişki bulunmaktadır. Çevresel durum günlük yaşamda erişebilirliği azaltan bir faktör olduğu gibi ve günlük yaşam, sosyal, mesleki ve ulaşım aktivitelerini de etkileyen bir durumdur.

KAYNAKLAR

- BAYKAN Z., Özürlülük, Engellilik, Sakatlık Nedenleri ve Korunma, Sted Dergisi, 9(9), (2000).
<http://www.ttb.org.tr/STED/sted0900/4.html>
- BEŞER E., Atasoylu G., Akgör Ş., Ergin F. & Çullu E Aydın İl Merkezinde Özürlü- lük Prevalansı, Etiyolojisi ve Sosyal Boyutu, TAF Prev Med Bulletin, 5(4), 267-275,(2006).
- CORINNE E. Kirchner, Elaine G. Gerber & Brooke C. Smith, Community Barriersto Physical Activity for People with Visual or Motor Impairments, Am J Prev Med, 34(4), 349-52, (2008).
- DÜGER T. & Kayıhan H., Tekerlekli Sandalye Kullanan Kişiler İçin Çevresel MimariEngellerin İncelenmesi, Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 23-25, (2001).
- ERDİKEN B., Yüksekokul Mezunu İşitme Engelli Gençlerin İş Durumu: Anket ve EylemAraştırması ÖZ-VERİ Dergisi, Aralık Cilt: 4, Sayı: 2, (2007).
- ERDOĞAN, A., "Turizm Çeşitlendirilmesinde Bir Alternatif: Özürlüler Turizmi ve Türk Turizmindeki Durumu, (Yüksek Lisans Tezi), ", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , (1994).
- FRIEDEN L. & Cole J.A., Independence: The Ultimate Goal of Rehabilitation ForSpinal Cord-Injured Persons, American Journal of Occupational Therapy, 39(11), 734- 9, (1985).
- İşitme Engellilerin Sorunları Rapor www.ied.org.tr
- MANNSON N.O, Rastam L., Eriksson K. F. & Isralesson B., Socioeconomic Inequa- lities and Disability Pension in Middle-Aged Men, International Journal of Epidemiology, 27,1019-1025, (1998).
- MATTHEWS M.H. & Vujakovic, P., Private Worlds and Public Places - MappingThe Environmental Values of Wheelchair Users, Environment and Planning A, 27, 1069- 1083, (1995).
- MCDONNELL GV. & Hawkins SA., An Assessment of The Spectrum of Disability and Handicap in Multiple Sclerosis: A Population-Based Study, Multiple Sclerosis, 7, 111-117, (2001).
- MELLERUP E., Fog T. & Raun N., The Socio-Economic Scale, N Acta Neurol Scand, 64(suppl 87),130 – 138, (1981)
- OSUNLUK H. & Uğurlu B., Özürlü Kadınlar ve Ayrımcılık, ÖZ-VERİ Dergisi, Mayıs, Cilt: 2, Sayı: 1, 377- 503, (2005).
- Türkiye İş Kurumu Mart 2008 İstatistik Bülten, http://statik.iskur.gov.tr/tr/istatistik_bultenleri/mart2008.htm
- Türkiye Özürlüler Araştırması, (2002), <http://www.ozida.gov.tr>
- World Health Organization. International classification of functioning, disability and health. www.who.int/classifications/icf/site/icftemplate.cfm.
- World Health Organization. ICDH-2: International Classification of Functioning, Disa- bility and Health. Final draft, full version. Geneva: World Health Organization, (2001).
- YILMAZ Z., Çalışan Özürlülerin İş Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlar ve Bunları Et- kileyen Etmenler, ÖZ-VERİ Dergisi, Aralık Cilt: 1, Sayı: 2, 153- 375, (2004).

Avrupa Birliği Sosyal Politikasında Ayrımcılıkla Mücadeleye İlişkin Yeni Direktif Taslağı ve Eşitlik Kurumları

Serkan KOLAT*

* Özürlüler Uzmanı, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı mailto:skolat@ozida.gov.tr Posta: skolat@ozida.gov.tr

ÖZET

Tarihsel süreç içinde hakların varlığıyla kullanımı arasında her zaman özürlüler aleyhine belirgin bir ayırım olduğu görülmekte ve bu fırsat eşitsizliği günümüzde de değişik alanlarda ve boyutlarda devam etmektedir. Her insan için olduğu gibi özürlü bireyler açısından da; bir iş sahibi olmak, başarı göstermek ve bu sayede onurlu bir hayat sürmek hakkına sahip bulunmaktan yoksun bırakılmak hem insani açıdan hem de sosyal hukuk düzeni bakımından kabul edilemez bir durumdur.

Toplumdaki tüm bireylere insan haysiyetine yaraşır yaşam standardı ve fırsat eşitliği temin etmeyi amaçlayan sosyal devletin, ayrımcılık unsurlarını bertaraf etmesi vazgeçilmez bir unsurdur. Son yıllarda, sosyal politika tartışmalarının odak noktasında; geniş bir kesimi ilgilendiren, çeşitli sorunları sınıf ve kişi farkı gözetmeksizin fırsat eşitliği temelinde ele alan bakış açısı yer almaktadır. Avrupa bütünleşmesi fikrinin gerçek anlamda bir birlikteliğe neden olmasını hedefleyen karar birimleri ekonomik ve siyasi gelişmeyi garanti altına almak amacıyla nitelikli bir toplum ve işgücüne sahip olunmasının önemini anlamışlardır. Böylece özürlü bireylerin de dahil olduğu tüm dezavantajlı kesimleri dikkate alan ve bu grupların her

anlamda toplumsal entegrasyonlarını sağlamayı amaçlayan sosyal politika anlayışı ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte, Avrupa Birliği ülkelerinde özürlü bireylere yönelik politikalar, sosyo-ekonomik farklılığın ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması temelinde şekillenmiştir. Bu çalışmanın problemi özürlü bireylere yönelik ayrımcılık ekseninde şekillenmekte olup, bu sorunla mücadelede Avrupa Birliği'nin aradığı çözüm yollarını kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni direktif taslağı, 2000/78/EC sayılı direktif, eşitlik kurumları, özürsüzlük.

ABSTRACT

Within the historical process, there has always been an evident discrepancy between existing rights and their use by persons with disabilities. Moreover, inequality of opportunities is still present in different areas of life and in various dimensions. It is an unacceptable case for persons with disabilities, as is for any individual, both in terms of social law and humanistic point of view to be deprived of holding fundamental rights and liberties such as setting up a business, achieving success at work and thus leading a life of dignity.

Eliminating discrimination in all levels of social life is a sine qua non for all social states which aim to ensure a life quality as befits human dignity for all members of the society. Recently, social policy debates has been focused on the point of view which covers a larger scale of the society and deals with various problems in context of equality of opportunities.

Decision makers who aim to transform European integration into a literal unity have become aware of the undeniable and vital fact that ensuring quality of society and workforce is a must in order to guarantee economical and political enhancement. That is how social policy approach, which takes into account and searches ways to integrate all disadvantaged groups including persons with disabilities, began dominating. In this process, disability policies of European Union countries were shaped in the context of abolishing discrimination and socio-economic differences. This study focuses on disability discrimination and EU solutions to combat this problem.

Key Words: Proposal for a council directive, directive 2000/78/EC, equality institutions, disability.

1. Avrupa Birliği'nde Özürlü Ayrımcılığı

Avrupa Birliği sosyal politikasının amacı, katılımcı ve sağlıklı bir toplum yapısına ulaşarak yaşam kalitesini artırmaktır. Yaşlılardan işsizlere, özürlülerden sosyal dışlanmaya tabi olan tüm Birlik vatandaşları bu hedefin kapsamı içindedir. Başlangıçta ekonomik bir yapılanma olarak ortaya çıkan Avrupa Birliği, ilerleyen yıllarda sosyal vurgusunu da önemli ölçüde geliştirmiş ve bugün 'Avrupa

Sosyal Modeli,' olarak ifade edilen başarılı kurumsal yapı ortaya çıkmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren yaşanan ekonomik durgunluk ve kriz dönemlerinde iyice belirginleşen sosyal harcamaların yarattığı yük, özellikle sosyal dışlanmaya tabii kalan (özürlüler, yaşlılar, işsizler, aile parçalanmasına uğrayanlar) gruplar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu dönemden itibaren üye devletlerdeki sosyal koruma ve sosyal içerme programlarının da bu gruplara yöneldiğini söylemek mümkündür (Özaydın, 2007). Bu koruma ve önlem mekanizmalarının en başında ise ayrımcılıkla mücadele gelmektedir.

Avrupa genelinde yaşayan bütün özürlü bireylerin mevcut durumunu tespit etmek oldukça zor bir iştir. Nüfus araştırmaları, üye devletlerde yaşayan bireylerin kültürel algılarındaki farklılıklar nedeniyle sübjektif veriler sunmaktadır. Ancak şu söylenebilir

ki, özürlü bireylere yönelik ayrımcılığın esas olarak en çok görüldüğü ve şekillendiği alan istihdam ve eğitimidir (Avrupa Komisyonu, 2002). Bu çerçevede, Avrupa Birliğinin ayrımcılıkla mücadele stratejisinde yer alan çözüm yolları ve yöntemlerinde istihdamın ve eğitimin rolü büyüktür. 2002 yılında yapılan Avrupa İşgücü Anketi sonuçlarına göre 16-64 yaş arasında 44,6 milyon kişi özürlü olduğunu veya uzun süreli sağlık problemi olduğunu belirtmiştir. Bu rakam toplam nüfusun % 16'sına karşılık gelmektedir. (Avrupa Birliği Özürlüler Eylem Planı, 2008). Yine bu araştırmada, özürlülerin istihdam, eğitim ve sosyal hayata katılım oranları ile herhangi bir özürlü bulunmayan kişilerin oranları arasında büyük bir fark olduğu da göze çarpmaktadır. Örneğin, uzun süreli bakıma ihtiyaç duyan veya süregelen hastalığa sahip olan özürlü bireylerin sadece %8'i korumalı işyerlerinde istihdam edilmektedir (Avrupa Özürlüler Eylem Planı, 2008). Günlük yaşamı etkileyen hafif derece özürlü bireyler için istihdam oranı ise %50'dir (Eurostat, 2003). Ayrıca Avrupa Birliğinde yapılan araştırmalar özürlü kadınların daha düşük eğitim ve istihdam edilme oranlarına sahip olduğunu göstermektedir (Avrupa Özürlüler Eylem Planı, 2008).

İş türü ve alınan eğitim açısından, Avrupa Birliği bütününde ya da ülkeler bazında özürlü nüfus ile özürlü olmayan nüfus arasında önemli farklılıklar görülmemektedir. Ancak, kısmen yaş ve cinsiyet etkenlerine bağlı olarak özürlü bireylerin yarım zamanlı işlerde daha çok çalıştığı görülmektedir. Saat ücretleri özürlü bireylerde özürlü olmayanlara göre düşüktür. Dolayısıyla, düşük ücret dilimlerinde, yüksek gelir dilimlerine oranla daha fazla temsil edilmektedirler. Aynı sosyo-demografik ve iş niteliklerine sahip olan özürlü kişilerin özürlü olmayanlara göre daha az ücretle çalışması ayrımcılık sorununa dikkat çekmektedir (Burcu, 2007).

Özürlü bulunmayan kişilere oranla iki kat daha fazla işsiz olan özürlü bireylerin uzun dönem sağlık sorunu veya özürlülük sonrasında yeniden bütünleşme sağlayamadıkları; nispeten daha düşük eğitim ve mesleki eğitim, mal ve hizmetlere erişim, sosyal güvenlik, konut edinme ve kültürel aktivitelere katılım düzeyine sahip oldukları anlaşılmaktadır (Avrupa Özürlüler Eylem Planı, 2008).

Avrupa'da özürlülük alanında yaşanan sorunlar ve bunlara yönelik yapılan tüm önlemler bir yana; halkın ve siyasî karar alıcılarının özürlü bireylerle ve yaşanan ayrımcı uygulamalarla ilgili düşüncesi de son derece önemlidir. Bu, hem elde edilen sosyal verilerle gelecekte hedeflenen kararların alınması hem de alınan kararların hayat geçmesi bakımından yararlı olacaktır. Bu çerçevede, 2008 yılında Avrupa Birliğinin ölçüm merkezi olarak lanse edilen "Eurobarometer", tüm Avrupa Birliği çapında yaptığı "2008Ayrımcılık Araştırması" sonucu çarpıcı veriler elde etmiştir.

27 Avrupa Birliği üyesi vatandaşlarıyla yapılan bu ayrımcılık araştırmasında elde edilen ilk bulgu, ayrımcılığın görülme sıklığıdır. Bu sonuca göre; üye devletlerin kendi vatandaşlarının verdiği cevaplarda özürlü ayrımcılığının en yaygın olduğu ülke Fransa'dır (%61). Ardından İtalya (%56) ve Portekiz (%55) gelmektedir. Avrupa Birliği ortalaması %45'tir ve özürlü ayrımcılığının en az görüldüğü ülke Malta (%21) ve İrlanda'dır (%25). Birliğe 2007 yılında dahil olan Romanya'da %38 ve Bulgaristan'da ise %32'dir (Eurobarometer, 2008).

Elde edilen tüm bulgular diğer ayrımcılık temelleriyle karşılaştırıldığında, özürlü ayrımcılığının Avrupa Birliğinde yaygın olduğu ve ülke sıralamasında genelde üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Ancak

2007 yılı rakamlarıyla değerlendirildiğinde görülme sıklığı azalmıştır. Avrupa Birliği vatandaşlarına göre son 12 ay içinde özürlü ayrımcılığıyla karşılaşma oranı 2008 yılında %7'dir. Bu durumun en yüksek olduğu ülke Avusturya, İsveç ve İngiltere'dir (%11). En az görülen ülke ise Malta'dır (%3). Tablo 1'de görüldüğü gibi araştırmanın önemli bulgularından biri de halkın, özürlü bir komşuya sahip olma memnuniyetine ilişkindir. Bu değerlendirme 10 puan üzerinden yapılmıştır ve elde edilen sonuca göre, Avrupa Birliği ortalaması 9,1'dir ve en düşük ortalamaya sahip ülke Çek Cumhuriyetidir (7,2).

Tablo 1. Halkın Özürlü Komşuya Sahip Olma Memnuniyeti ve Özürlü Bir Kişinin Yüksek Düzeyli Siyasî Konuma Sahip Olmasından Duyulan Memnuniyet

Halkın Özürlü Komşuya Sahip Olma Memnuniyeti ve Özürlü Bir Kişinin Yüksek Düzeyli Siyasî Konuma Sahip Olmasından Duyulan Memnuniyet

Araştırmanın bir diğer sonucuysa halkın, özürlü bir kişinin yüksek düzeyli siyasî konumuna sahip olmasından duyduğu memnuniyetle ilgilidir. Bu memnuniyet derecesin de elde edilen sonucun AB ortalaması, diğer kategoriye göre daha düşüktür ve 10 üzerinden 8,0'dir. Bu konuda en yüksek orana sahip ülke Finlandiya (9,2); en düşük ülkeyse yine Çek Cumhuriyeti, Portekiz ve Slovakya'dır (6,2). Aynı araştırmaya göre şimdiye kadar özürlü ayrımcılığına birebir maruz kaldığını düşünenlerin oranı Almanya, Fransa ve Finlandiya'da %17;

Avusturya, Çek Cumhuriyeti ve İngiltere'de %16; İsveç ve Danimarka'da ise %15'tir. Yine aynı araştırmada üye devletlerin vatandaşlarının %91'i ulaşılabilirlik konusunda daha çok para ve çaba sarf edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (Eurobarometer, 2008).

2. Ayrımcılıkla Mücadele Yeni Direktif Taslağı (2008/0140 CNS)

Avrupa Birliğinde özürlü ayrımcılığının önlenmesi gereği, kaçınılmaz bir şekilde sosyal politikanın temellerinden biri haline gelmiştir. Avrupa Birliği devletleri bu sorunun kapsamıca tanımlanabilmesi, nedenlerinin tespit edilebilmesi ve önlenmesine yönelik adımların sürekliliği için ayrımcılıkla mücadeleyi gündemlerinin ana maddeleri arasında tutmaktadırlar. Bu, bir dizi farklı bağlamda anlaşma metinlerinde de ifadesini bulmuştur. Örneğin AB Temel Haklar Şartı Aralık 2000'de törenle ilan edilmiş ve burada özürlü ayrımcılığı yasaklanmıştır. Amsterdam Anlaşması, Avrupa Birliğini ayrımcılık türlerine karşı önlem almaya olanak tanıyan yetkilendirici bir nitelik taşımaktadır. Avrupa Birliği, bu maddeden hareketle, üç kısımdan oluşan bir ayrımcılıkla mücadele stratejisini hayata geçirmiştir (Avrupa Komisyonu, 2008):

• 13. maddede sayılan tüm alanlardaki (cinsiyet ayrımcılığı hariç) ayrımcılıkla mücadele etmek üzere hazırlanan 2001-2006 Topluluk Eylem Programı (Ka- rar 2000/750/EC).

• Irk ve Etnik Kökene Bakılmaksızın Kişilere Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulamaya Konmasına İlişkin Direktif (Konsey Direktifi 2000/43/EC).

• İstihdam ve İş Konusunda Eşit Muamele İçin Bir Genel Çerçeve Oluşturulma- sına İlişkin Konsey Direktifi (Konsey Direktifi 2000/78/EC).

2000 yılında yayımlanan ve 2000/78/EC sayılı "İş ve Meslekte Eşit Muamele Direktifi"nin ardından, Avrupa Konseyi tarafından kapsamı daha geniş ve uygulama alanı daha bütüncül olan yeni ayrımcılıkla mücadele direktif taslağı hazırlanmıştır. 2000/78/EC Direktifi'nin olumlu sonuçlarından cesaret alan Avrupa Birliği, ayrımcılıkla mücadelenin nüfuz edeceği alanı sadece istihdamla sınırlandırmak istememiş ve böylece 2009 yılında imzalanması muhtemel olan daha kapsamlı yeni direktif taslağını ön plana çıkarmıştır.

2000/78/EC Direktifi, yükselme dâhil istihdamın her aşamasında, mesleki eği- timin her türünde ve kademesinde özürlü ayrımcılığını hem kamu hem de özel sektör kapsamında yasaklamıştır. Böylece Avrupa Birliği özürlü bireylerin toplumsal yaşama entegrasyonlarında çok önemli bir rolü olan istihdam boyutunda ayrımcılıkla mücadele politikasını hayata geçirmiştir. Ancak Avrupa Birliğinde, özürlü bireylerin toplumsal en- tegrasyonlarını sağlamada ve var olan sorunların çözümünde daha kapsayıcı bir düzen- lemenin gerekliliği istihdamın dışında diğer alanlarda da ayrımcılıkla mücadele

hedefi arayışlarına neden olmuştur (Avrupa Komisyonu, 2008).

2000/78/EC Direktifi, sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri, eğitim, konut edinme, mal ve hizmetlerin sağlanmasında ve erişiminde özürlü ayrımcılığını yasaklamamıştır. Bu bakımdan, diğer alanlarda da özürlü ayrımcılığının yasaklanması bütüncül bir ayrımcılıkla mücadele stratejisinin sağlanmasında önem arz etmektedir.

Direktif taslağının gerekçeler kısmında belirtildiği gibi; 2000/78/EC Direktifi özürlü bireylerin de dâhil olduğu 5 farklı ayrımcılık zemininde eşit muamele için ortak bir çatı kurmuştur. Ancak istihdam alanının dışında korunması gereken alanların olduğu gerekçesiyle ayrımcılıkla mücadelenin kapsamı genişletilmek istenmiştir. Bu çerçevede bu taslakla sosyal korumayı, eğitimi ve mali hizmetlerin teminini, konut edindirmeyi içeren ve yaş, cinsel yönelim, özürlülük, din ve inanç hürriyetine bağlı ayrımcılık yasaklanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2008).

Bu alanların dışında taslakta üye devletlerin özürlü bireylerin kültürel faaliyetlerinden yararlanmalarını ve diğer tüm kapalı alanlara eşit bir şekilde erişimini sağlamak için gerekli alt yapının sağlanması amacıyla önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2008).

Belirtilen alanlarda özürlü bireylerin ayrımcılığa uğramadan katılımlarını sağlamak için alınan gerekli önlemlerin eşitliğin sağlanmasını garanti etme yolunda önemli bir katkısı vardır. Bu doğrultuda taslakta, toplumsal katılım imkânlarını sağlamaya yönelik, orantısız olmayan makul uyumlaştırma tedbirlerinin alınmasının gerekebileceği ifade edilmiştir. Yükün orantısız olup olmadığını değerlendirirken; organizasyonun doğasını, kaynaklarını, boyutlarını, mal ve hizmetlerin döngüsünü ve kişilerin sağladığı faydayı içeren faktörlerin hesaba katılması gerektiği benimsenmiştir.

Direktif taslağında, özürlü bireylerin ayrımcılıkla yüzleşmelerinde yasal koruma için gerekli araçlara ve yollara diğer tüm bireylerle eşit bir şekilde sahip olması gerektiği belirtilmiştir. Bu çerçevede kamu kurum ve kuruluşlarının, bireylerin yargı önünde eşit bir şekilde temsil edilmelerini sağlamak için gerekli tedbirleri alması gerektiği ifade edilir (Avrupa Komisyonu, 2008).

Özürlü bireylerin yer almadığı 2000/43/EC sayılı "İrk Eşitliği Direktifi", alınması gereken tedbirlerin hayata geçmesini sağlamada eşitlik kurumlarının kurulmasını öngörmüş ve yeni taslakta da bu kurumların başarılı oluşu ifade edilerek diğer alanları da kapsayan kurumların kurulması veya var olanların çalışma alanının genişletilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yeni direktif taslağına göre bu kurumların görevleri şunlardır (Avrupa Komisyonu, 2008):

- Ayrımcılığa dair şikâyetleri takip edip, ayrımcılık mağdurlarına bağımsız destek sağlayarak kamu ve özel kurum ve kuruluşların, organizasyonların ve diğer yasal oluşumların mağdurların haklarına saygılı olmayı sağlamak,
- Ayrımcılığa dair bağımsız araştırmalar yürütmek,
- Bağımsız raporlar yayımlamak ve ayrımcılıkla ilgili her düzeyde yorumlarda veya tavsiyelerde bulunmak.

Taslağın amacı; cinsel köken, yaş, özür, din ve inanç sebebiyle oluşan ayrımcılıkla savaşmak üzere bir çatı-ortak çalışma oluşturmaktır. Bu amacın ise istihdam ve meslekî işlerden başka, eşit muamelenin üye devletlerde etkili bir biçimde uygulamaya geçirilmesi bakış açısıyla sağlanması planlanmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2008).

2000/78/EC Direktifinde olduğu gibi bu taslakta da dolaylı, doğrudan ayrımcılık ve tacizin tanımlanması yapılmıştır. Ancak yine özürlülüğün tanımı yapılmamıştır. 2006 yılında sonuçlanan Navas v. Eurest davası doğrultusunda sınırları çizilen ve yorumlanan özürlülük tanımlaması doğrultusunda üye devletler karar vermektedir. Bu davada ve Avrupa Topluluğu Adalet Divanı tarafından kabul edilen özürlülük tanımı şöyledir:

“ Özürlülük kavramı; bedensel, zihinsel veya psikolojik bozukluklara neden olan ve söz konusu

kişinin meslekî yaşama katılımını engelleyen kısıtlılıkları tanımlayacak şekilde kabul edilmelidir. Bununla birlikte, 'özürlülük' kavramı söz konusu Direktifin 1. maddesindeki anlamı ile kullanılarak kasıtlı olarak 'hastalık'tan farklı bir terim seçilmiş- tir. Bu nedenle bu iki kavram, olağan bir biçimde birbirinin yerine kullanılamaz."(ATAD Navas, 2006).

Yeni direktif taslağının faaliyet alanı aşağıdaki alanları kapsamaktadır:

- Sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerini kapsayan sosyal koruma,
- Sosyal avantajlar,
- Eğitim,
- Kamu tarafından sağlanan ve konut edinmeyi de kapsayan mal ve hizmetlerin sağlanması ve bunlara erişim.

Bu alanlardaki yasağın, toplum üzerindeki güçlerin sınırları dâhilinde hem kamu ve hem de özel sektörü dikkate alarak tüm gerçek ve tüzel kişilere uygulanması benimsenmiştir. (Avrupa Komisyonu, 2008). Ancak bu taslakta, önceki Direktifin özellikle 5. maddesinde belirtildiği gibi özel iş gücü piyasasındaki şirketlere önemli görevler yüklenmesinin aksine, belirlenen alalarda daha çok kamu otoritesi ve gücü ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Taslağın özürlü bireylere eşit muamele başlıklı 4. maddesinde; eğitim, sağlık, sosyal koruma, sosyal güvenlik, mal ve hizmetlerin temininin fırsat eşitliği çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu amaçla özürlü bireylere yönelik makul uyumlaştırma tedbirlerinin orantısız bir yük getirmeyecek şekilde sağlanmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir. Yine 2000/78/EC Direktifinde olduğu gibi taslakta da, ispat yükü davalıya yüklenmiş ve bunun için gerekli tedbirleri üye devletlerin sağlaması istenmiştir. Ayrıca üye devletlerden; ulusal kanun ve uygulamalarla uyumlu olan bu yönergenin kapsadığı alanlarda ve sahalarda, ayrımcılığa karşı mücadele etmek için resmî olmayan organizasyonlarla diyalogun cesaretlendirilmesi beklenmektedir (Avrupa Komisyonu, 2008).

Taslağın gerekçeler kısmı 15. maddesinde; sigortacılık ve bankacılık hizmetlerinin sağlanması sürecinde, risk faktörleri ve istatistiksel analizlerde özürlülük ve yaşla ilgili ibarelerin olabileceği ifade edilmiştir. Bu ibarelerin, belirtilen metinlerde yer alması ve bunların da değerlendirmede göz önünde bulundurulması taslağa göre ayrımcılık olarak atfedilmemiştir. Örneğin, özürlü bireye hayat sigortası yapacak finansal bir şirketin risk tanımlaması, unsurlarında özürlülük ibaresinin olması, ayrımcılık suçu olarak değerlendirilmeyecektir. Kanımızca, taslak halinde olan bu direktifin ilgili maddesi, ayrımcı uygulamalara neden olabilecektir ve çıkarılması gerekmektedir. Ancak, Avrupa Birliği'nin finans alanında özellikle kredi başvuruları ve hayat sigortası kapsamında bu ibare sık bir şekilde kullanılmaktadır (Kolat, 2009).

Taslakta, üye devletlerin, eşit muamele prensibinin itibar görmesini sağlamak için özellikle ayrımcı ibare ve ifade içeren metinlerin yeniden düzenlenmesini içerecek şekilde ek tedbirler alması gerektiği belirtilmiştir. Taslak metinde bu tedbirler şu şekilde belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2008):

- Eşit muamele prensipleriyle aykırı her türlü kanunî düzenleme ve idarî koşulların iptal edilmesi veya kaldırılması,
- Kâr amaçlı veya kâr amaçsız kurum ve kuruluşların hazırladıkları sözleşmelerde var olan ve eşit muamele prensiplerine karşıt olan koşulların, taahhütlerin, içsel kuralların, yönetim kurallarının ve yapılan tüm düzenlemelerin ortadan kaldırılması veya kanunî değişikliğe uğraması.

Taslakta, Avrupa Birliği devletlerinin belirlenen hedefler doğrultusunda aldığı ulusal tedbirlerin, kişilerce veya kurumlarca ihlal edilmesi durumunda kolay uygulanabilir, yaptırımlara dayalı yargı sisteminin oluşturulması ve belirlenen yaptırımların üst limiti olmayacak şekilde etkili ve caydırıcı şekilde uygulanması şart koşulmuştur (<http://www.europa.eu.int/eur-lex/en/index.html>, 2008). 2000/78/EC Direktifinde olduğu gibi, yeni direktif taslak metninde de üye devletlerin gerekli bilgi

ve ilerlemeleri Konsey, Parlamento ve Komisyona her 5 yılda bir rapor etmesi zorunlu tutulmuştur. Ancak bu rapor da 2000/78/EC'den farklı olarak, Komisyonun üye devletler kadar eşitlik kurumlarıyla da koordineli çalışması gerektiği belirtilmiştir.

Kısacası bu taslağın 2000/78/EC'den en büyük farkı, istihdam alanı dışında özürlü ayrımcılığıyla mücadeleyi ve tüm ayrımcılık zeminlerini kapsayan eşitlik kurumlarının kurulmasını öngörmesidir. İstihdam alanında elde edilen başarının belirtilen alanlarda da yaşanması amacını taşıyan tasarı, halen onaylanmamıştır. Ancak 2009 yılı içerisinde Konsey tarafından kabul edilmesi beklenmektedir (Avrupa Komisyonu, 2008).

3. Avrupa Birliğinde Eşitlik Kurumları ve İsveç Özürlü Bireyler Ombudsmanlığı

3.1. Avrupa Birliğinde Eşitlik Kurumları

Avrupa Birliğinde ayrımcılıkla mücadele alanında alınan kararların hayata geçmesini sağlayan, eşitlik kurumlarıdır. Bu kurumlar, ayrımcılıkla mücadele kanunlarınca öngörülen alanlarda soruşturma yapan, yaptırım uygulayan ve çoğu merkezî yönetime bağlı uzmanlaşmış kuruluşlardır. Ayrıca genellikle, ulusal diğer kamu otoritelerinin sınırlaması olmadan bağımsız bir şekilde görevlerini yerine getirebilmektedirler. Eşitlik kurumları, ülkelerin 'Ayrımcılıkla Mücadele Eylem Planı'nın koordinatörüdür ve program dâhilinde Avrupa Konseyi tarafından hibe edilen fonlara erişim imkânları vardır (Kolat, 2009).

2000/43 sayılı İrksal Eşitlik Direktifinin kendine özgü en temel unsuru; tüm bireyler için eşit muamele ilkesini esas alan bir kurumun kurulması gerektiğine işaret etmesidir. Bu kurum, bireysel başvuru dava zeminine dayanmaktadır. Karşılıklı dengeleyici

ve aracı kurum niteliğinde olan bu yapının işleyişinde esnek bir zemine sahip olması öngörülmüştür. Avrupa Birliğinde bu kurumlar 3 işlevi yerine getirmesi konusunda yetkili kılınmaktadır: Kurbanlara bağımsız yardım, ayrımcılık alanında tüm mağdurları da kapsayacak şekilde bağımsız araştırma yapmak ve raporlar yayımlamak (Bell, 2008).

Makul uyumlaştırma tedbirlerinin, özürlü bireylerin istihdamı ve eğitiminde fırsat eşitliğini elde etmesinde oynadığı rol, son derece büyüktür. Bunlar, Avrupa Birliğinde özürlü bireylerin iş gücü piyasasına adaptasyonlarını arttıran ve fırsat eşitliğinin sağlanmasında yardımcı olan araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uyumlaştırmalar, pozitif eylem tedbirleriyle birlikte ele alınmakta ve işverenler bu konuda çeşitli teşvik ve sübvansiyon unsurlarıyla desteklenmektedirler. Bu sübvansiyonlar; kredi sağlama, verginin tatili veya geciktirilmesi, personel desteği ve destek fonu sağlama şeklinde olabilmektedir. Avrupa Birliğinde eşitlik kurumlarının bu hususta yönlendirme, bilgi sağlama ve tedbirlerin denetimi gibi görevleri bulunmaktadır. Gerçekleştirilen destek programlarına rağmen bu tedbirleri yerine getirmeyen ve iyi niyet unsurunu taşımayan işverenler, dolaylı ayrımcılık kapsamında ceza almaktadırlar (Kolat, 2009).

Tüm AB ülkelerini kapsayan, standart bir eşitlik kurumu örneği bulunmamaktadır. Eşitlik kurumlarının oluşturulması sırasında Birlik çapındaki çoğu ülkede, kurumsal değişim konusunda dengesizlik vardır. Bazı ülkelerde, yeni eşitlik kurumları oluşturulmuş, bazı ülkeler var olan kurumlarında reforma gitmişler. Çek Cumhuriyeti, Malta, İspanya gibi ülkeler ise hâlâ kurumsal bir düzenleme yapmamıştır. Ayrıca, bu kurumların yapılandırılması ve adlandırılmasında da çeşitli farklılıkları vardır. Örneğin bazı ülkeler de "Özürlüler Ombudsmanlık Kurumu", "Eşitlik Ofisi", "Eşitlik Mahkemesi" ve "Eşit Muamele Komisyonu" adları ile ifade edilen eşitlik kurumları örnekleri bulunmaktadır

(www.stop-discrimination.com, Bell, 2008).

Tüm karar verme sürecinde, ayrımcılık alanında mücadele etmek için eşitlik kurumlarının oluşturulması, direktiflerle birlikte baskın bir trend haline gelmiştir. Bu tür kurumlar İngiltere, Avusturya, Kıbrıs, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İsveç, Romanya ve Macaristan'da farklı zeminleri de kapsayacak ve kapsamlı şekilde yer almak tadır (Bell, 2008).

Eşitlik kurumlarının oluşturulması direktiflerin ulusal mevzuata uyarlanmasında ve bunların hayata geçmesini sağlamada önemli referans sağlamıştır. Ayrıca, 2000/78/EC direktifini de kapsayan ve direktifin hayata geçmesinde önemli bir rolü olan ayrımcılıkla mücadele programı ve eylem planları ile eşitlik kurumları arasında bilgi ağı oluşturulması için fon oluşturulmuş ve ulusal aktörlerle düzenli temas kurulmasını sağlamak hedeflenmiştir.

İstihdam Eşitlik Direktifinin ve İrksal Eşitlik Direktifinin imzalanması, üye devletlerde ikincil etkiler meydana getirmiştir. İstihdam Eşitlik Direktifi, eşitlik kurumunu zorunlu kılmamasına rağmen, ulusal hukukta sürekli olarak ırksal ayrımcılıkla ilgili yapılan düzenlemeler ve mevzuat taraması, bu durumun diğer zeminlere de sıçramasına neden olmuştur. Bunun en güzel örneği İngiltere'dir. Bu ülkede İrksal Eşitlik Komisyonları her zaman vardı ve aslını söylemek gerekirse direktiflerin uygulanmasında ek kurumsal bir yapı oluşturulması ihtiyacı da yoktu (www.drc.uk, 2008). İngiltere'de daha önceden var olan ırksal, cinsiyet ve özürlülük temelli kurumlara, yeni kanun çalışmalarıyla birlikte ortaya çıkan yaş-dinsel-cinsel yönelim alanlarının da eklenmesi gereği ortaya çıkmıştır. Böylece mevzuatta yaşanan reform sürecini fırsat bilen ve değerlendiren hükümetler, mevcut kurumların ve yeni temellerin, Eşitlik ve İnsan Hakları Komisyonu başlığı altında toplanması için çalışmalar yapmıştır (Bell, 2008). Avrupa Birliğinde pek çok eşitlik kurumu vardır, ancak elde edilen olumlu sonuçlar açısından verilebilecek en iyi örneklerden biri İsveç Özürlü Bireyler Ombudsmanlığı'dır. Avrupa Birliğinde var olan bu tür kurumların yapısı hakkında bilgi edinmek açısından İsveç örneğini incelemek faydalı olacaktır.

3.2. İsveç Özürlü Bireyler Ombudsmanlığı

Bu kurum, hükümete bağlı birim olarak özürlü bireylerin haklarını kullanmasını ve bu hakların kullanılmasında eşitlik ilkesinin hayata geçirilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Ayrımcılıkla mücadele etmek ve insan haklarının hak temelli yaklaşım çerçevesinde kullanılmasını sağlamak kurumun belirgin özellikleridir. Temel gayesi, özürlü bireylerin topluma tam katılımının sağlanmasıdır ve genel vizyonu ise sosyal içermedir. Bu kurumda 1 başkan ve 15 görevli personel bulunmaktadır. Başlıca görevleri şunlardır (www.ho.se, 2008):

- Kuruma gönderilen ayrımcı tutum ve davranışlara yönelik raporları incelemek ve rapor hazırlamak,
- Ayrımcılıkla mücadeleyle ilgili bilgi akışı sağlamak, kişilere danışmanlık yapmak ve tavsiyelerde bulunmak,
- Şikâyetlerle ilgili araştırma yapmak ve kurumlara konuya dair rapor göndermek,
- Yasal ve uygulamaya yönelik değişiklik önerilerinde bulunmak,
- Diğer ilgili ajans ve organizasyonları koordine etmek,
- Uluslararası organizasyonlara katılmak ve buralarda rol almak,
- Ülke vatandaşlarının ayrımcılıkla ilgili 4 temel kanuna uymalarını sağlamak.

Bu temel kanunlar; Özürlü Bireylere Yönelik İş Yaşamında Ayrımcılıkla Mücadelenin Yasaklanması Kanunu, Üniversite Öğrencileri Eşit Muamele Kanunu, Ayrımcılığın Yasaklanmasına Dair Kanun, Çocuk ve Öğrencilere Yönelik Ayrımcı ve Diğer Küçük Düşürücü Muamelelerin Yasaklanmasına Yönelik Kanun'dur.

Bu kurumun diğer çalışma alanı, uzun süreli hasta olan bireylere yöneliktir. Bu bireylere yönelik eylem planları hazırlanmaktadır ve amacı ise ayrımcı muamele ve uygulamaların ortadan kaldırılmasıdır. İsveç Özürlüler Ombudsmanlık Kurumu yani Handikap Ombudsmannen (HO), bu eylemlerini BM Özürlüler İçin Eşit Fırsatlar Temelinde Standart Kurallar'a uygun şekilde yerine getirmektedir.

Ayrıca bu kurum uluslararası insan hakları kurumlarına, ulusal ülke raporları aracılığıyla özürlü bireylerin durumları hakkında bilgi akışı sağlamaktadır (www.ho.se, 2008).

Özürllü Ombudsmanı, iş hayatında ve diğer alanlarda özürllü bireylerin ayırım- cılık iddialarının araştırılması ve izlenmesinden sorumlu kurumdur. Özellikle eğitim ve istihdamda karşılaşılabilecek ayırımcılık iddialarında, diğer ombudsmanlıklarla koordinasyon içerisinde çalışır. Tüm alanlarda karşılaşılabilecek özürllü ayırımcılığına yönelik

oluşturulacak hukuksal düzenlemelerde, birincil düzeyde düzenleyici ve yönlendirici kurum niteliğine de sahiptir. Açılacak davalarda, birincil düzeyde yetkili olan İş Mahkemesidir. Özürllü Ombudsmanlığı bu konuda ikincil düzeyde yetkiye sahiptir. Ayrıca bu kurum, vekillik sıfatıyla davaya müdahil olabilmektedir (Lappalainen, 2004). 2005 yılında 79 şikâyet yapılmıştır. Bunlardan 18 şikâyet, Üniversite Öğrencileri Kanunu'yla ilgilidir (Numhauser, Hening, 2007).

İsveç'te ayırımcılık iddiasına yönelik alınan bir karar örneği vermek gerekirse; 2003 yılı 47 sayılı İstihdam Mahkemesi kararı verilebilir. Diyabet hastası olan ve özürllü sağlık raporu olan bireyin, petrol rafinerisinde son derece tecrübeli olduğu sistem operatörlüğü için yaptığı başvurunun özürllülüğü nedeniyle reddedilmesi üzerine kişi, ayırım- cılık iddiasıyla mahkemeye dava açmıştır. Olayı Ombudsmanlık da takip etmiş, şirket ve durum hakkında hazırlanan raporu mahkemeye sunmuştur. Şirket, mahkeme tarafından yapılan inceleme sonucu haksız bulunmuş ve bu kişiyi derhal işe alınması gerektiği, aksi takdirde ceza verileceği belirtilmiştir. Ancak kararında ısrarcı olan şirkete 33.300 Euro para cezası verilmiştir (www.ho.se, 2008).

HO'nun internet ağı sistemi sayesinde şikâyet ve davalar buradan takip edilmekte ve kişilere ulaşılabilir. HO yargıyı doğrudan olmasa da dolaylı olarak (avukat sağlama, rapor ve tavsiyelerde bulunma, bilirkişilik yapma, emsal karar sunma gibi faaliyetlerle) etkileyebilmektedir. Yargı organlarının dışında kişiler buraya yapacakları bireysel başvuruyla, bir soruşturmanın veya araştırmanın yapılmasını isteyebilirler. Bu araştırma sonucunda olaya göre, ayırımcılığın olup-olmadığı ve kimin suçlu olduğu rapor edilmektedir. Özürllü Ombudsmanlık Kanununun amaç kısmında, HO'nun, özürllü bireylerin toplumsal yaşama tam katılımını ve eşit yaşam koşullarına sahip olmalarını sağlamak için çalışacağı ifade edilmiştir (www.parablyprojetet.com, 2008).

3.maddeye göre HO, gerekli gördüğü takdirde kişilerin özürleri nedeniyle ayırımcılığa veya kötü muameleye tabii tutulmasını önlemek için iş kuruluşlarıyla, yetkili mercilerce veya diğer ilgili organizasyonlarla işbirliği içinde olacaktır. HO ayrıca, bilgilendirme ekinlikleri yoluyla da yukarıda bahsedilen görevlerini yerine getirmeye çalışır. 4. maddede, özürllü bireylere yönelik hizmet verme yükümlülüğü bulunan yetkili birimlerin, bölge konseylerinin ve belediyelerin özürllü bireylerle ilgili yapacakları etkinliklerde Ombudsmanlığa bilgi vermeleri gerektiği belirtilir. Bu kurumlar ayrıca, HO'nun belirlediği kıstaslara uygun biçimde uluslararası kurumlarla müzakerelerde bulunmak zorundadırlar (The Finish Ministry Social Affairs and Health, 2006). 5. madde ise HO'nun özel bir danışma konseyiyle temsil edileceği ve bu konsey başkanının Ombudsman olduğu belirtilmiştir. Ombudsmanın üye ve başkanının hükümetçe belli bir süreliğine atanacağı ifade edilmiştir.

1 Ocak 2009'dan itibaren Özürllü Ombudsmanlığı diğer Ombudsmanlıklarla (Etnik, Eşit Fırsatlar (cinsiyet), Cinsel Yönelim Ombudsmanlıklarıyla) birleşmiş ve 'Ayırımcılık Ombudsmanlığı' adını almıştır. Özürllü Ombudsmanlığı, diğer ombudsmanlıklar gibi kamu gücüyle donatılmıştır. Kurum, başkanın yönlendirmesi ve gelen talepler doğrultusunda çalışmalarını yürütür. Ayrıca HO, 2002 yılı sonunda toplam 210 rapor yayımlamıştır.

Ayırımcılıkla ilgili bu raporların çoğu çevre koşullarının ulaşılabilirliğe uygun hale getirilmesiyle ilgilidir. Ve diğer raporlarsa, eğitim sisteminde ve işyerinde görülen kötü muamele ve ayırımcı uygulamalara da aittir (Numhauser, Hening, 2007).

SONUÇ

Avrupa Birliği farklı kültürlere, dinlere ve ırklara sahip insanları bir arada ve barış içinde yaşatmanın çarpıcı bir projesidir. 27 ülkenin ve haliyle 27 farklı kültürün içinde yer aldığı bir topluluğun en önemli meselesinin "Ayırımcılıkla Mücadele" olması kaçınılmazdır. Avrupa Birliğinin temellerinden

olan Avrupa Birliği vatandaşı ve ortak bir kültür-bakiş açısı yaratma olgusu, bu mücadelenin amacıdır. Bu amacın temellerinden biri de zrl bireylerin topluma ve iş gücü piyasasına sorun yaşamadan dâhil olmaları ve kendi kendilerine yeterliliklerinin sağlanmasıdır (Kolatz, 2009). Avrupa Birliği çatısı altında zrl bireylere ilişkin tüm çabaların temelinde, fırsat eşitliğinin sağlanması amacı yatmaktadır. Ayrımcılıkla mücadele, Birliğin sosyal politikasında önemli yeri olan ve zrllk konusunda doğrudan inisiyatif yüklediği yegne temeldir. Bu çerçevede, 1990 yılından itibaren çeşitli ilke ve tavsiye kararları, eylem planları ve yönergeler kabul edilmiştir. Bunlar arasında 2000 yılında kabul edilen İstihdamda ve Meslekte Eşit Muamele Direktifi (2000/78/EC) zrl bireylere yönelik ayrımcılıkla mücadelede son derece önemli bir referans ve dayanak noktası oluşturmuştur. Ancak, zrllge dayalı ayrımcılığı yasaklayan 2000/78/EC sayılı direktifin konu bakımından kapsamı, Avrupa Birliğinin cinsiyet ve ırka dayalı ayrımcılığı yasaklayan yönergeler; ile karşılaştırıldığında, sınırlı gibi gzlmektedir. Avrupa Birliğinde yaşanan sorunların genel çerçevesini oluşturan ve 2000/78/EC sayılı direktifte de yoğun olarak ön plana çıkarılan istihdam, zrl ayrımcılığını önlemede önemli politika argümanı olarak kullanılmıştır. Ancak sadece bu alanda yapılacak mücadele, oluşturulmak istenen koruma mekanizmasının dar kapsamlı olabileceği gerekçesiyle, hazırlanan yeni direktif taslağının nüfuz edeceği sınırlar genişletilmiştir.

Yeni direktif taslağı, zrl ayrımcılığının Avrupa toplumuna daha yoğun bir şekilde nüfuz etmesi açısından önemlidir. Ayrımcılıkla mücadelede en önemli araç olan istihdam konusu dışında ki pek çok alanda ön plana çıkan, spesifik ve son derece somut adımlar atan ve dağınlık olmayan bir mücadele mekanizmasını ngren direktif taslağı, zrl bireylere yönelik diğer düzenlemelerin aksine etkisini kısa sürede gösterecektir (www.humanconsultancy.com, 2008).

Ancak taslağın gerekçeler bölümünde, bankacılık alanında kredi değerlendirme ölçütlerinde zrllk ifadesinin bulunabileceğini ve bunun dikkate alınması halinde ayrımcılığın meydana gelmeyeceği ifadesi yer almaktadır. Bu kanımızca fırsat eşitliği prensibine aykırıdır. 2000/78/EC'de var olan eksikliklerin giderilmesi ve diğer alanlarda da mücadele ihtiyaını karşılaması bakımından Direktif Taslağı ve Sözleşme önümüzdeki uzun bir zaman diliminde önemini koruyacaktır.

Eşitlik kurumları, zrl bireylerin karşılaşabileceği ayrımcı muamelelerin ber- taraf edilmesinde ve çözüm önerilerinin geliştirilmesinde rol oynayan önemli bir direktif aracı haline gelmiştir. Böylece Avrupa Birliği lkeleri, pozitif eylem önlemleri sayesinde gerçekleştirdikleri uyulaştırma tedbirleri ile alınan kararların kğit üzerinde kalmama- sını sağlamakta ve zrl bireylerin işgücü piyasasına dâhil olmalarına yardımcı olmaktadır. Bazı özelliklerini sıralamak gerekirse; sorun yaşayan taraflar arasında arabuluculuk rolü oynaması, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını harekete geçirebilmesi, şikâyetleri kabul ederek yargı öncesi çözüme kavuşturması ve ulusal düzeyli mevzuat düzenlemelerine ve fiili kararlara müdahil olabilmesidir.

Eşitlik kurumları, özellikle zrl bireylerin işgücü piyasasına dahil olmalarında ve çalışan zrl bireylerin karşılaştıkları ayrımcı muamelelerde devreye giren, zorlayıcı ve yönlendirici kuvvet olarak ön plana çıkmaktadır. Bu kurumlar, işverenleri makul uyulaştırma konusunda teşvik etmekte ve adeta iş büroları şeklinde çalışmaktadırlar. Ayrımcı muameleyle karşılaşan zrl birey ve diğer dezavantajlı kesimlerle, kamu kurumlarının da dahil olduğu işveren pozisyonundaki kişiler arasında arabuluculuk rolünü üstlenen bu kurum, sorunların yargı aşamasına gelmeden çözümünde aktif bir rol oynamaktadır. Türkiye'de bu rolü tam anlamıyla yerine getiren bir kurum olmadığı gibi, herhangi bir yasal düzenleme de mevcut değildir. Çoğu kamu kurum ve kuruluşları arasında henüz varlığından dahi haberdar olunmayan bu üst kurulun yokluğu, zrl bireylerin tek başına kalmalarına veya teknik ve yasal destekten yoksun kalmalarına neden olacaktır (Kolatz, 2009).

Bu nedenle Türkiye'de, iş hayatında ve diğer alanlarda zrl bireylerin ayrımcılık iddialarının araştırılması ve izlenmesinden sorumlu olan ve insan hakları temelinde yaptırım gücüne sahip tüm

dezavantajlı kesimleri kapsayan genel çaplı eşitlik kurumunun oluşturulması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

ATAD. Sonia Chacon Navas v. Eurest Colectividades SA, Case C- 13/05, 11 July 2006 and S.Coleman v. A.Law C-303/06. (2008). Eylül 2008. <http://curia.eu.int/en/instit/pre-sentationfr/rapport.htm>
Avrupa Komisyonu Proposal of a council directive on implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation, (2008).2008/0140 (CNS).

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, AB ve Eşitlik İstihdamda Eşit Fırsatlar. Ankara: Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını. (2002). <http://www.google.com.tr/deltur.cec.eu>
Avrupa Birliği Komisyonu, Avrupa Özürlüler Eylem Planı: 2008-2009. SEC(2007)1548. Eylül 2008. <http://google.com/actionplandisabilty/en/eu.int>

BELL, M. Ayrımcılıkla Mücadele Direktiflerinin Uygulanması: Genel Modele Doğru mu?. The Political Quaterly, 79 (1). Oxford, UK. (2008). 1-15.

BURCU, E. Türkiye’de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma. (1.baskı). Ankara. 7-17, (2007). sy:189-191.

DRC (Disability Rights Commission), What We Do, (2005). www.drc.org.uk, Eurobarometer, Discrimination in EU. European Commission, (2008). http://www.ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/index_en.htm

Eurostat. Labour Force Survey ad hoc module 2002-employment of disabled people.

Commission Regulation 1566/2001 implementing - Council Regulation 577/98, European Year of People with Disabilities, 2003, 20/11/2003 ESTAT D- 6 Akar, WG on PH Stat 26-27.Point 7.2.1. (2003). <http://www.ec.europa.eu>

KOLAT, S. Avrupa Birliği Sosyal Politikasında Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye Üzerindeki Yansımaları, Uzmanlık Tezi, Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2009). sy: 104,110, 159, 176, 178, 236.

LAPPALAINEN, P. Sweden contry report on the framework employment directive disability discrimination law. (2004). (www.humanconsultancy.com. 2008).

NUMHAUSER, HENING A. Sweden country report on measure to combat discrimination. (2007). www.humanconsultancy.com

ÖZAYDIN, M.M. Küreselleşme Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği’nde Sosyal Politikalarda Yaşanan Değişim Analizi. Yayınlanmış doktora tezi, (2007).Gazi Üniversitesi, sy.100-105.

Sweeden Disability Ombudsman (HO). Brochure and it’s Act. (2009). http://www.ho.se/upload/HO_foldern_uppd_eng_leverans_webb%202006-07-13.pdf

<http://www.parablyprojetet.com>, 2008

<http://www.stop-discrimination.com>, 2008

<http://www.europa.eu.int/eur-lex/en/index.html>, 2008

Özürlü Dostu Aktif İstihdam Politikaları*

Prof. Dr. Ali SEYYAR**

* Bu yazı, Süleyman Demirel Üniversitesi; Engelliler Araştırma ve Uygulama Merkezi’nde 12 Mayıs 2008 tarihinde “Yerel Yönetimler ve Özürlülük” konulu bir konferans çerçevesinde sunulan bildirinin özetidir.

** Sakarya Üniversitesi; İİBF Öğretim Üyesi ve Özürlüler Yüksek Kurulu Üyesi.

ÖZET

Süleyman Demirel Üniversitesi, Engelliler Araştırma ve Uygulama Merkezi’nde 12 Mayıs 2008

tarihinde sunulmuş olan bu bildirinin ana gayesi, özürli dostu aktif istihdam politikalarına yönelik yeni öneriler takdim etmektir. Engelli olmalarına rağmen birçok özürli insan, emek piyasasında çalışabilecek durumdadır. Bu bağlamda ilk önce özürli dostu aktif istihdam politikalarının temel esasları belirlenmelidir. Buna bağlı olarak temel esasların başında özürlilik ekseninde ayrımcılığın yasaklanması gelmektedir. Özürli işgücü, meslekî yeterliliğine bağlı olarak bütün hizmet birimlerinde ve meslekî alanlarda istihdam edilebilmelidir. İşverenler, muameleleriyle özürli işgücünü gereksiz yere dışlamadıklarını veya sınırlamadıklarını ispatlamaları gerekmektedir. Gerek ulaşım veya iletişimde yaşanan sorunlar, gerekse mimarî, işe alım veya süreç ile ilgili engeller, kamusal istihdam politikalarına bağlı destek ve cesaretlendirmelerle giderilebilir ve giderilmelidir de. Netice itibarıyla özürli dostu aktif istihdam politikalarının oluşturulabilmesi için, meslek ve istihdam alanlarında fırsat eşitliğinin yanında işe alım ve insan kaynakları yönetiminin bütün aşamalarında dürüst ve âdil muamele şarttır. Özürli dostu aktif istihdam politikalarının ikinci boyutu ise zorunlu özürli kota sistemini daha etkin hâle getirmekle ilgilidir. Bununla ilgili olarak daha çok işveren kota sistemine dâhil edilmelidir ve bunun karşılığında da Hazine işverenlere ait olan sosyal sigortalar prim oranlarının % 50'sini ve hatta daha fazlasını ödemelidir. Zihni, psikolojik veya duygusal özürliliklerinden dolayı ağır derecede özürli olanların birçoğu normal emek piyasasında çalışma imkânı bulamamaktadır. Dolayısıyla özürli işgücüne yönelik aktif istihdam politikalarının güçlendirilmesinin üçüncü yolu ise özellikle ağır derecede özürli olanlara yönelik korumalı işyerlerini desteklemekten geçmektedir. Özürli dostu aktif istihdam stratejileri ile ilgili dördüncü ve son açılım ise İş-Kur'un mekanizmalarının güçlendirilmesine yöneliktir. Bu çerçevede meslekî eğitim ve rehabilitasyon, zihinsel veya gelişimsel özürliliklerinden dolayı istihdamı zor olanlar için özel meslek programları ve kendi işini kurma gibi daha çok sosyal projelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Handicapped Friendly Active Employment Policies*

Prof. Dr. Ali SEYYAR ABSTRACT**

The main aim of this lecture which was given in Süleyman Demirel University, Research and Implementation Center for Center For Disable on 12 May 2008 is to present new suggestions related to handicapped friendly active employment policies. Although handicapped many of disabled people are able to work in the labour market. In this respect at first the basic principles of handicapped friendly active employment policies must be determined. Referring to this a main principle is prohibition of discrimination on the basis of disability. Handicapped manpower should be employed in all grade levels and occupational series commensurate with their vocational qualifications. Employers should ensure that their treatments don't unnecessarily exclude or limit disabled manpower. Both transportation or communication problems with disabled people and architectural, attitudinal procedural, barriers can and should be lifted by encouragements and assistances of the state employment policies.

At last handicapped friendly active employment policies require equal vocation and employment opportunities and a fair and equitable treatment in all aspects of recruitment and personnel management. The second aspect of the handicapped friendly active employment policies is to strengthen the system of compulsory disabled quota in Turkey. In respect thereof more employers should be integrated in the quota system and as accommodation the Treasury should pay 50 percent and more of the social insurance premiums to be paid by the employers. Because of their mental, psychological or sentimental handicaps most of the seriously disabled people have not the chance of working in the labour market. So the third way of reinforcing active employment policies belonging to disabled manpower is to assist sheltered workshops especially for severely disabled people. The fourth and last opening in the area of friendly active employment strategies lies in the confirming of machinery of the Turkish Employment Organisation (İş-Kur). In this regard more social projects such as professional training and

rehabilitation, special vocational programs designed to provide work for persons with mental retardation or developmental disabilities and setting up their own business should be realised.

GİRİŞ

Hepimizin bildiği gibi, özürllüer veya engelliler, dezavantajlı sosyal gruplar için de iş bulmada en çok zorlanan kesimdir. Özürllüelerin önemli bir kesimi işgücü niteliği taşımasına rağmen emek piyasasında iş bulmakta veya özel girişimci olarak iş kurmakta epey zorlanmaktadır. Bir taraftan İŞKUR kayıtlarına göre 80 bine yakın özürllü işgücü, istihdam edilmeyi beklerken diğer taraftan ileri derecede veya birden fazla engeli olan özürllüelerin de çalışabilmesi için düzenlenmiş korumalı işyeri ve meslekî rehabilitasyon merkezlerinin sayısı da yok denecek kadar azdır.

Doğuştan engelli/özürllü olanların istihdam edilebilir şansının memleketimizde az olmasının sebeplerin başında şüphesiz mevcut sistem içinde (sosyal) devlet tarafından özürllü dostu aktif istihdam politikalarının geliştirilmemiş olması gelmektedir. Buna bağılı olarak da işverenlerin önemli bir kesiminin çalışmak isteyen özürllülere yönelik olarak gerek meslek edinmede gerekse özürllü istihdamında önyargılı olduklarını düşünebiliriz. Diğer taraftan okuma yazma bilmeyen ve dolayısıyla herhangi bir mesleğe sahip olmayan özürllü işgücünün emek piyasasında istihdamı edilebilirliği de zaten sınırlıdır. Bunun yanında çalışabilir durumda oluşu halde iş aramaktan vazgeçen özürllü işgücünün sayısı da önemsenmeyecek kadar çoktur. Kanıksanmış çaresizlik içinde kendilerini yalnız ve sahipsiz hisseden işsiz özürllüelerin mutlu ve huzurlu olmaları beklenilemez. Onun için özürllü işgücüne yönelik aktif istihdam politikalarının geliştirilmesi, toplumsal barış ve fırsat eşitliği açısından önem arz etmektedir.

1. Özürllü Dostu Aktif İstihdam Politikalarının Açılımları

Toplum içinde özürllüelerin de eşit fertler olarak yer almalarını istiyorsak özürllü işgücü nüfusuna yönelik bir sosyal model ekseninde aktif istihdam politikaları geliştirme gerekliliği ve önemi ortadadır. Bu doğrultuda memleketimiz için en dikkat çekici eksikliğin, bölgeler ve kentler bazında özürllü işgücüne ilişkin geniş kapsamlı ve disiplinler arası bilimsel çalışmaların ve araştırmaların yetersiz oluşudur. Bu bağlamda özürllü dostu aktif istihdam politikaları oluşturulmadan önce özürllü işgücünün temel ihtiyaçlarını dikkate alan temel ilkelerin belirlenmesi gerekmektedir.

1.1. Özürllü Dostu Aktif İstihdam Politikalarının Temel Esasları Belirlenmelidir

Özürllü işgücünün çalışma ve istihdamına yönelik temel doğruları yansıtan ana ilkelerin bilinmesi ve uygulanması halinde istihdam politikalarının etkinliğini de sağlamış oluruz. Türkiye tarafından 28 Mart 2007'de imzalanan "BM-ENGELLİLERİN HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME", özürllü dostu aktif istihdam politikalarının temel esaslarını belirleme açısından temel kaynak oluşturabilecek niteliktedir.

Buna göre özürllü işgücünün çalışma ve istihdamı ile ilgili temel ilkeler şunlar olabilir:

- 1.) Ayrımcılık Yapmama İlkesi: İşe alım ve istihdam edilme şartlarında, istihdam sürerken, kariyer gelişimi ve sağlıklı ve güvenli çalışma şartları dâhil olmak üzere, istihdama ilişkin her hususta, engelliliğe-özürllülüğe dayalı ayrımcılık hiç bir surette kabul edilmemelidir.
- 2.) Eşitlik İlkesi: Özürllü işgücünün çalışma hakkı, diğer (sağlam) işgücü ile eşit olmalıdır. Âdil ve uygun çalışma şartlarının sağlanmasına ilişkin olarak, özürllü işgücünün hakkı diğer (sağlam) işgücü ile eşit bir şekilde korunmalıdır. Özürllü işgücü, diğer (sağlam) işgücü ile eşit bir şekilde iş ve sendikal haklardan, işverence tertiplenen hizmet içi genel teknik ve meslekî rehberlik eğitim programlarından yararlanabilmelidir.
- 3.) Pozitif Ayrımcılık İlkesi: Özürllü işgücünün emek piyasasına katılımı, meslekî rehabilitasyon ve kota rejimi gibi özel kanunî düzenlemelerle (imtiyazlarla) kolaylaştırılmalı ve teşvik edilmelidir. Özürllü işgücünün istihdam imkânlarının yanında kariyer gelişimi desteklenmeli, iş araması, işe başlaması, işe-işyerine uyum sağlaması, çalışmaya devam etmesi, iş tecrübesi kazanması ve işe geri dönmesi gibi süreçlerde özel destek görebilmelidir.

Bu üç ilkenin yanında "Fırsat Eşitliği İlkesi" de özürllü dostu aktif istihdam politikaları içinde önemli

bir yer almaktadır. “Fırsat eşitliği” özellikle dört alanda geçerli olmalıdır:

1.) (Meslekî) Eğitime Erişimde Fırsat Eşitliği: Sağlam insanların sahip olduğu eğitim imkânlarına özürsümler genelde sahip değildir. Eğitime erişim noktasında özürsümlerle olmayanlar arasında özürsümler aleyhine önemli eşitsizlikler bulunmaktadır. Onun için eğitim alanında fırsat eşitliğinin sağlanması kaçınılmazdır.

2.) Emek Piyasasına Katılımda Fırsat Eşitliği: İşe girmek konusunda siyasî, yapısal ve sosyo-kültürel ayrımlardan dolayı özürsümler işgücü, sağlam işgücüne oranla dezavantajlı bir konumdadır. Onun için, çalışma hakkı çerçevesinde özürsümler işgücü, açık, kapsayıcı ve erişilebilir niteliklere sahip bir emek piyasasında serbestçe bir iş seçebilmelidir.

3.) Çalışma Hayatında Korunmada Fırsat Eşitliği: Özürsümler işgücü, eşit değerde bir iş için eşit ücret alabilmelidir. Özürsümler işgücü, işyerinde psikososyal terörden veya tacizden (Mobbing’ten) korunmalıdır. Özürsümler işgücü, güvenli ve sağlıklı çalışma şartlarına sahip olmalıdır.

4.) Girişimcilikte Fırsat Eşitliği: Özürsümler işgücüne serbest çalışma, girişimcilik, kooperatif kurma ve kendi işini kurma konusunda fırsatlar ve imkânlar ta- nınmalıdır. Temel hedef, özürsümler işgücünün girişime başlamalarını ve sürdürü- rebilmelerini sağlayacak kolaylıkların hayata geçirilmesi olmalıdır. Özürsümler dostu yeni girişim politikalarıyla girişimcilikle ilgili eğitim verecek kuruluşlar, sendikalar ve özel sektör arasında işbirliği sağlanmalıdır.

1.2. Özürsümler Kota Sistemi Etkin Hale Getirilmelidir

Korumalı istihdam kapsamında işverenlerin belirli oranda veya sayıda özürsümler çalıştırmalarının mecburî kılınması (Özürsümler Kota Sistemi), özürsümler işgücünün iş hayatına girmesini kolaylaştıran ve daha rahat iş bulabilmelerini sağlayan yöntemlerin başında gelmektedir. Türkiye’de özürsümler işgücünün istihdamının artırılabilmesi için kota sisteminin, işverenlerin cezalandırılmalarının yanı sıra teşvik edilmelerini de içerecek şekilde, yeniden düzenlenmesine ihtiyaç vardır. Nitekim II. Özürsümler Şurası’da bu yönde bir öneride bulunulmuştur.²

Bugün özürsümler kota sisteminin, uygulanması açısından mecburî olduğu söyleniyorsa da, aslında birçok ülkenin işverenleri, özellikle az sayıda işçi çalıştıran işverenler bundan muaf tutulmuştur. Diğer yandan, kota sistemi kapsamındaki işverenler de, özürsümler çalıştırma yerine çalıştırmadıkları her bir özürsümler için bir bedel (kanunî para cezası) de ödeyebilmektedir. Bu şekilde, kota sistemini uygulamak istemeyen işverenler, kota uygulamasını meşru yollardan ihlal edebilmektedir. Ancak, kotanın ihlalinde öngörülen bedeli ödeme yükümlülüğünden yine de kurtulamamaktadır.³

1475 sayılı İş Kanunu (m. 25) ve “Sakatların İstihdamı Hakkında Tüzük” hükümleri gereği, işverenler 50 veya daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde, bedensel, zihinsel ve ruhsal özürleri nedeniyle, çalışma gücünün en az % 40’ından yoksun olduğu sağlık kurulu raporunda çalışamayacakları belirtilmiş olanlardan % 3 oranında özürsümlerü

istihdam etmekle yükümlüdür. Bir başka ifadeyle, bir işyerinde 50’den az işçinin çalıştırılması halinde, işveren açısından özürsümler çalıştırma zorunluluğu bulunmamaktadır. Özürsümler çalıştırma zorunluluğunun doğabilmesi için, öncelikle o işyerinde en az 50 işçinin çalışması gerekmektedir. 50’den daha az sayıda işçinin çalıştığı işyerleri için özürsümler çalıştırma yükümlülüğünden bahsedilmemektedir. Kanunun öngördüğü sayıdan fazla özürsümler çalıştıran işverenlere, 4382 sayılı Kanunla birlikte 1998 yılından beri bazı yeni kolaylıklar getirilmiştir. Buna göre, işverenlerin % 3 oranından fazla özürsümler çalıştırmaları halinde, fazladan çalıştırdıkları her özürsümler için 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa göre ödenmesi gereken işveren sigorta prim payının yüzde 50’si Hazine tarafından karşılanacaktır.

Özel sektörün özürsümler işgücü istihdamı konusunda daha etkili olabilmesi için, emek piyasasına yönelik uygulanmakta olan mevcut kota ve “para cezası” sisteminin, işverenlere de makul gelebilecek vefakat son tahlilde özürsümler işgücünün lehine olabilecek bir şekilde yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bunun için de ilk önce kota kapsamına giren

işletmelerin sayısının artırılması gerekmektedir, bir başka ifadeyle 50 işçi çalıştırma limiti (zamanla veya etaplar hâlinde) aşağıya doğru çekilmelidir. Diğer taraftan kota oranlarının da, işletmelerin büyüklüğüne göre esnek bir şekilde artırılmasının da fayda vardır. Ayrıca, kapsama alınan işletmelerin özürlü işgücü çalıştırmaması durumunda alınan para cezalarının da âdilane bir şekilde yani işletmelerin büyüklüğüne göre yeniden ayarlanması ve asgari ücrete göre tespit edilmesi gerekmektedir. İşverenlerin, bu yeni sisteme olumlu bakmalarını sağlayacak bazı yeni uygulamalara da gidilmelidir (Örn. Kapsam alanının genişletilmesine karşılık para cezalarının eski sisteme göre daha düşük olması gibi).

Mevcut kota sisteminin etkin ve esnek bir yapıya kavuşturulmasına yönelik olarak şu adımlar atılabilir:

- 1) Kota kapsamında olup olmadığına bakılmaksızın işverenlerin özürlü işgücü istihdam etmeleri hâlinde işverenin payına düşen SSK primleri hazinece (özürlüler fonu veya işsizlik fonunca) karşılanmalıdır.
- 2) Kota kapsamı dışında olan küçük işletmeler (1–19 personel istihdam eden işyerleri) tarafından istihdam edilen özürlü işgücünün ücretlerinin bir kısmı (özürlülük derecesine göre) hazinece (özürlüler fonu veya işsizlik fonunca) ödenmelidir
- 3) Orta halli işletmeler (20–49 personel istihdam eden işyerleri), kota kapsamına dâhil edilmeli ve buna bağlı olarak en az bir özürlü işgücü istihdam etmelidir. Yükümlülüklerini yerine getirmeyen orta halli işletmelerin para cezası brüt asgari ücrete endekslilik olarak %25 ile %100 arasında seyretmelidir.
- 4) 50’den fazla işçi çalıştıran işletmelere uygulanacak kota sistemi (özürlü istihdam sayısı), eskisi olduğu gibi özürlü çalıştırma oranlarına göre hesap edilmelidir. Ancak, oranlar ve para cezası miktarları, işletmenin büyüklüğüne göre artırılmalıdır. Buna göre;
a) 50–249 işçi çalıştıran bir işletme için oran % 3 ve para cezası miktarı da brüt asg. ücretin 1.5 mislisi olmalıdır. b) İşçi Sayısı: 250–499; Oran % 4; Para Cezası. Brüt asg. Ücretin 1,5 mislisi. c) 500–999: Oran % 5; Para Cezası. Brüt asg. Ücretin 1,5 mislisi veya 2 mislisi. d) 1000’den fazla: Oran % 6; Para Cezası. Brüt asg. Ücretin 2 mislisi.

1.3. Korumalı İşyerlerinin Tesisi Teşvik Edilmelidir

Değişik özürlü gruplarından oluşan ve özellikle emek piyasasında istihdamı (ağır derecede özürlü, çoklu engelli veya zihinsel özürlü olmalarından dolayı) zor olan özürlü işgücüne dönük olarak özel istihdam politikalarına ihtiyaç vardır. Özellikle emek piyasasında iş bulamayan vefakat çalışmak isteyen ağır derecede özürlü işgücünün istihdamı, onların sosyal hayata katılımı açısından son derece önemlidir. 2005 tarih ve 5378 sayılı Özürlüler Kanununun 14.maddesine istinaden hazırlanmış olan 30.05.2006 tarih ve (RG) 26183 sayılı “Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmeliğe” göre gerçek ve tüzel kişiler, normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan özürlü işgücü için meslekî rehabilitasyon ve istihdam oluşturmak amacıyla korumalı işyeri açabilirler.⁴

Kâr amacı güden işletmelerin yanında gönüllü kuruluşların (STK’ların) tek başına veya bir işletme ile ortak olarak korumalı işyeri açmaları mümkündür. STK’ların vakıf senedi veya dernek tüzüğünde amaçları arasında eğitim ve üretim faaliyetlerinin yer alması durumunda, STK’ların inisiyatifi ile bu gibi korumalı işyerlerinin açılması ve işletilmesi de söz konusudur. Çalışan sayısının büyükşehir belediye sınırları içinde en az 30, büyükşehir belediye sınırları dışında en az 15 olduğu ve çalışanların yüzde 75’ini özürlülerin oluşturduğu korumalı işyeri, İŞKUR il müdürlüğünün onayı ile açılabilir.

Korumalı işyerinde, gerek burada istihdam edilecek işyeri yöneticisi, eğitici personel, özürlü ve diğer personelin SSK primlerinin hazine tarafından ödenmesi gibi devletçe tasarlanan malî desteğinin yanında gerekli teknik desteklerin de sağlandığını düşünürsek, sosyal proje üretmek isteyen işletmeler ve STK’lar için özellikle personel ve işletme maliyetleri açısından bir avantajdır. STK öncülüğünde oluşturulan bir

4 Türkiye’de Korumalı İşyerinin tanımı, hem Özürlüler Kanunu, hem de buna bağlı olarak Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik’te yapılmıştır. Buna göre korumalı işyeri, “normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan özürlüler için meslekî rehabilitasyon ve istihdam oluşturmak maksadıyla Devlet tarafından teknik ve malî yönden desteklendiği ve çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği bir işyeridir” (2005 tarihli Özürlüler Kanunu, m. 3–f). Bir başka ifadeyle korumalı işyeri, “normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan özürlüler için meslekî rehabilitasyon ve istihdam oluşturmak amacıyla, devlet tarafından ilgili mevzuatta teknik donanımın sağlandığı ve malî yönden desteklendiği, çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği işyeri”dir. (2006 tarihli “Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik”)

Korumalı işyeri, tercih edeceği üretim biçimine göre (montaj işçiliği) çoğu zaman özel sektörde faaliyet gösteren işletmelerle bir sosyal partner (paydaş) olarak işbirliği yapmak durumundadır. STK’nın himayesinde ve organizasyonu altında açılan bir korumalı işyeri, aynı zamanda özel işletmelerin de sosyal sorumluluk üstlenmelerine yardımcı olacaktır. Bu bağlamda özürli işgücünün istihdamı için korumalı işyerlerinin oluşturulması, sosyal sorumluluk açısından STK’lardan çok şirketleri-işletmeleri yakından ilgilendirmelidir.

Korumalı işyeri, STK ve İşletmelerin ortak kurumsal sosyal sorumluluk projesi olarak değerlendirilebilmesi için gerek STK, gerekse işletme temsilcilerine yönelik bir bilgilendirme ve bilinçlendirme programlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bilgilendirme programlarının içeriği, ağırlıklı olarak özürli işgücüne uygun bir biçimde özel olarak düzenlenmiş olan korumalı işyerinin fizikî, sosyal ve meslekî özelliklerin (değerlendirme bölümü, üretim bölümü, sosyal servis) yanında korumalı işyeri projesinin sürdürülebilirliği açısından üretim, istihdam, yatırım, stok, dağıtım ve pazarlama (üretilen malları satın alınması) gibi işletmecilik faaliyetlerinden oluşturulmalıdır. Türkiye’de korumalı işyeri açma şartları, yönetmelikte detaylı bir şekilde belirlenmiş olmakla birlikte korumalı işyeri açma girişiminin güçlü ve zayıf taraflarını kısaca değerlendirmekte fayda vardır.

a) Güçlü Tarafları

- 1.) İşgücü niteliği taşıyan bütün özürlüler, topluma faydalı birer fert olmaları, tüketici konumdan üretici konuma geçmeleri sağlanacak ve bu vesile ile özürli işgücü, 2022 sayılı kanun çerçevesinde devletçe ödenen özürüllük maaşına ihtiyaç duymayacaklardır.
- 2.) Söz konusu Yönetmelik, işyerlerinin korumalı işyeri statüsü kazanması, işleyişi ve denetlenmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemektedir.
- 3.) Yönetmelik, özürlüler için meslekî rehabilitasyon ve istihdam oluşturmak maksadıyla gerçek ve tüzel kişilerce açılan ve açılacak olan işyerlerini kapsamaktadır.
- 4.) Bu işyerleri için gerekli teknik donanım devletçe sağlanacak ve malî yönden desteklenecektir.

b) Zayıf Tarafları

- 1.) Yönetmelikte teknik yardımın ve malî desteğin kimlere, nasıl yapılacağı gibi konularda (raporun yayınladığı tarih itibarıyla) herhangi bir açıklık bulunmamaktadır.
- 2.) Özürlülerin istihdamı için korumalı işyerleri oluşturulması doğru bir yaklaşım olmakla birlikte Yönetmelik, büyük yatırımlar gerektiren bu tür işyerlerinin kurulmasını teşvik için açıklayıcı herhangi bir hüküm içermemektedir.

Özürli dostu aktif istihdam politikaları kapsamında korumalı işyeri açma düşüncesini güçlendiren ve bu teşebbüsü avantajlı hâle getiren yeni önerilere ihtiyaç vardır. 25.09.2007 tarihinde 22. Özürlüler Yüksek Kurulunda korumalı işyerlerinin kurulmasını teşvik eden kanun tasarısı taslakları üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Tasarıda yer alan ve tarafımızca genişletilen teşvik edici yeni öneriler şunlardır:

- 1.) Özürli İşgücünün Ücretinin Bir Kısmı Devletçe Karşılmalıdır: 22.05.2005 tarih ve 4857 sayılı İş Kanununa aşağıdaki ek maddenin eklenmesi düşünülmelidir: “Korumalı işyerlerinde çalışan

özürlülere ödenecek ücretlerin net asgari ücretin %20'sinden az ve %60'ından fazla olmamak üzere belli bir kısmı Hazine tarafından karşılanır. Bu oran, bireyin özür durumu ve derecesine göre farklı uygulanır". Bu düzenleme hayata geçirilirse özürlü işgücünün ücretleri devlet ile işveren arasında paylaşılacaktır. İşgücü maliyetleri bu şekilde ortalamanın altında kalacaktır.

2.) İşveren Sigorta Primleri Devletçe Karşılmalıdır: 17.07.1964 tarih ve 506

sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun 73. maddesinde ve 31.05.2006 tarih ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 81. maddesine aşağıdaki fıkra eklenmelidir:

"Korumalı işyerlerinde işverenlerin ödemesi gereken işveren sigorta prim hisselerinin tamamı Hazine tarafından ödenir". Üretim maliyetleri arasında önemli bir yeri olan işveren sigorta prim hisselerinin Hazinece karşılanması hâlinde korumalı işyeri açmak avantajlı hâle getirilecektir.

3.) Korumalı İşyerinin Elde Edeceği Kâr Kurumlar Vergisinden Muaf Tutulmalıdır: 13.06.2006 tarih ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 5. maddesinin (i) bendinden sonra gelmek üzere

aşağıdaki (i) bendi eklenmelidir. Madde 5: Aşağıdaki belirtilen kazançlar, Kurumlar vergisinden müstesnadır: (i) "Tüzel kişilerce açılmış olan korumalı işyerlerinin, ilgili Bakanlığın (Çalışma ve Sosyal Güvenlik) görüşü alınmak suretiyle Maliye Bakanlığının belirleyeceği usûller çerçevesinde beş hesap dönemi itibarıyla elde edilen kazançları (İstisna belirtilen korumalı işyerlerinin faaliyete geçtiği hesap döneminden itibaren başlar)". (i) bendinde yer alan istisna ile işverenin korumalı işyerleri kurması teşvik edilecektir. İstisna, korumalı işyerlerinde elde edilen kazançlara uygulanacaktır.

4.) Korumalı İşyeri Çevre Temizlik Vergisinden Muaf Tutulmalıdır: 26.05.1981 tarih ve 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'nun mükerrer 44. maddesine "korumalı işyeri" ibaresi eklenmeli ve böylece korumalı işyerlerinin çevre temizlik vergisinden muaf tutulması sağlanmalıdır.

5.) Korumalı İşyeri İçin Bedelsiz Yatırım Yeri Tahsis Edilmelidir: Korumalı işyeri statüsü alacak işyerlerinin maliyetlerinin azaltılabilmesi ve sürdürülebilirliklerinin sağlanabilmesi için, 01.07.2005 tarih ve 5378 sayılı Özürsü

Kanunu'nun 14. maddesinin 3. fıkrasından sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmelidir:

"Korumalı işyerlerine; Hazineye, katma bütçeli kuruluşlara, belediyelere veya il özel idarelerine ait arazi veya arsaların mülkiyeti bedelsiz olarak devredilebilir. Taşınmazların devredilmesinin usûl ve esasları Bakanlar Kurulu tarafından çıkartılacak yönetmelikle belirlenir".

6.) Üretim ve Pazarlama Desteği Sağlanmalıdır: Rekabet şansını artırmak

adına korumalı işyerlerinde üretilen ürünlere pazarlama desteği için devletin alımlarında bu işyerlerinin, Kamu İhale Kanunundan istisna tutulması gerekmektedir.

7.) Korumalı İşyerlerinin Kuruluşunda ve Sürdürülebilirliğinde Finansman Desteği Sağlanmalıdır:

Özürlü kotasını doldurmadığı için, işverenlerden kesilen para cezalarının toplandığı fondan korumalı işyerleri için kaynak ayrılmalıdır. Ayrıca işçi, işveren ve devletçe ödenen İşsizlik Sigortası primlerinden oluşan fondan korumalı işyerleri için maddî destek sağlanmalıdır.

1.4. İş-Kur, Etkin Mekanizmalarla Donatılmalıdır

İş-Kur, genel anlamda makro ve mikro boyutuyla aktif istihdam politikalarından

ve buna bağlı meslekî eğitim (meslek edindirme) programlarından tek sorumlu bir kurum olduğuna göre, özürlü işgücüne dönük özel istihdam politikaları geliştirmek mecburiyetindedir. Bunun için

a) Etkin Bilgilendirme Sistemi Oluşturulmalıdır: Başta İş-Kur olmak üzere Türkiye'de özürlü işgücünün meslekî rehabilitasyonundan ve istihdamından sorumlu kurumlar (ÖZİDA), işverenlere dönük etkin bir bilgilendirme siste- mi çerçevesinde geniş kapsamlı bir iletişim ve diyalog mekanizması geliştirilmelidir.

b) (Kamusal) Korumalı İşyerleri Açılmalıdır: İş-Kur, kendi bünyesinde (meslekî rehabilitasyon programları da içeren) multi fonksiyonel (çok maksatlı) korumalı işyerleri açmalı ve emek piyasası dışı alternatif veya

tamamlayıcı istihdam alanları oluşturmalıdır. İşverenler, özellikle emek piyasasında

istihdamı zor olan veya henüz istihdam edilmemiş olan özürlülere dönük oluşturulacak- oluşturulmuş (kamusal) korumalı işyerlerini ziyaret edip, bu işyerleriyle ortak üretim projeleri geliştirebilirler ve burada çalışan özürlü iş- gücünün performansına şahit olup, istihdam konusunda daha esnek kararlar alabilirler.

c) (Kamusal) Meslekî Rehabilitasyon Hizmetleri (Merkezleri) Yaygınlaştırılmalıdır: İş–Kur, kendi bünyesinde meslekî rehabilitasyon merkezleri açmalı ve özürlü dostu aktif istihdam politikalarının öncülüğünü üstlenmelidir. Özel sektör temsilcilerinin görüşlerini alarak, istihdam odaklı (emek piyasasına dönük) meslekî rehabilitasyon hizmetlerine yönelik ortak çözümler üretilmelidir. Meslekî eğitim alan zihinsel özürlü işgücünün mümkün mertebe emek piyasasında değilse korumalı işyerlerinde istihdam edilebilirliği sağlanmalıdır.

d) Özel Sektör Envanteri Çıkarılmalıdır: İş–Kur, bağlı olduğu illerde sanayi, hizmetler ve tarım sektöründe var olan işyerlerinin envanterini çıkarmalıdır. Bu envanter, özürlü işgücüne verilecek meslekî rehabilitasyon ve iş eğitiminin hangi ihtiyaca göre şekillendirileceğinin belirlenmesi gerektiğini ortaya çıkaracaktır. Envanter çalışmasında işyerlerinin ihtiyacı olan işgücünün nitelikleri belirlenmelidir.

e) İş ve Meslek Analizleri Yapılmalıdır: Yerel bazda özürlü dostu iş ve meslek analizleri yapılarak, hangi iş kollarında hangi nitelikte özürlü işgücünün etkin olabileceği belirlenmelidir. Bu yöntemlerle özellikle süregelen hastalar ile zihinsel, görme ve işitme özürlülerin istihdamı ve verimliliği sağlanmalıdır.

f) İstihdamı Zor Özürlü İşgücü İçin Özel Meslek Standartları Belirlenmelidir: Öğretilebilir ve eğitilebilir zihinsel özürlüler, süregelen hastalar, işitme ve görme engelliler için özel meslek standartları belirlenmelidir. yönelik meslekî standartlar oluşturulmalıdır.

g) Özürlü İşgücü İçin Esnek Çalışma İmkânları Oluşturulmalıdır: Gelişmiş ülkelerde (kısmen yaş ve cinsiyet etkenlerine bağlı olarak) özürlü işgücünün yarım-zamanlı (part-time) işlerde veya (özellikle ulaşılabilirlik açısından fizikî veya bedenî engellerin olması durumunda) evde çalışma gibi

alternatif istihdam modelleri kapsamında çalıştırılmaktadır. Zorunlu şartların bir gereği olarak bizde de isteğe bağlı olarak özürlü işgücü için esnek çalışma imkânları yaygınlaştırılmalıdır.

h) Çalıştırılacak Özürlüler İçin Oryantasyon Programları Düzenlenmelidir: İşletmeye ilk defa giren özürlü iş görenlere, işe başlama öncesi veya işe girdiği ilk günlerde entegrasyon programlarının yapılması, işi verimli olarak sürdürebilmek açısından önemlidir.

i) Özürlülere Uygun (Meslekî) Eğitim Sistemi Geliştirilmelidir: Özürlü dostu modern (teknoloji yoğun) (meslekî) eğitim anlayışı ve sistemi geliştirilmeli ve bütçeden bu alana daha çok pay ayrılmalıdır. Kişi (işsiz özürlü işgücü) başına düşen (özel meslekî) eğitim harcaması, ortalama olarak AB seviyesine çıkartılmalıdır. (Meslekî) Eğitim sisteminin merkezî yapısı, yerinden yönetim ve yönetişim ilkelerine göre esnekleştirilmelidir. Emek piyasasına yönelik bölgesel ihtiyaçları daha iyi belirleyebilmek ve okul–sanayi işbirliğini gerçekleştirebilmek adına (meslekî) eğitim sisteminin unsurları (paydaşları) arasında aktif katılımcı olarak sosyal taraflar (STK'lar, sendikalar, yerel sanayi ve ticaret odaları vb.) da yer alabilmelidir.

2 T.C. Başbakanlık; ÖZİDA; II. Özürlüler Şurası: Yerel Yönetimler ve Özürlüler; Taslak Raporları ve Kararları; Ankara; 30.05–02.06.2005.

3 Seyyar, Ali; "Uluslar Arası Boyutuyla Özürlü Kota Sistemi" KAMU İş Dergisi; Sayı 1; Cilt 6; Ekim 2000.

Kaynakların Toplum Temelli Rehabilitasyon Programına Aktarılmasında Bangladeş Protibonhdi Kurumunun Başarı Öyküsü

Yazar: Sultana S. ZAMAN**

Çeviren: Mehmet ERGÜN***

***Kaynak: International Special Education Congress, University of Manchester 24th-28th July 2000**

**** Dakka Üniversitesi, Psikoloji ve Özel Eğitim Bölümü Emekli(Retd)Profesörü**

*****Sosyal Çalışmacı, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı**

ÖZET

Bu çalışmada Toplum Temelli Rehabilitasyon (TTR) programı kapsamındaki insan, malzeme ve para gibi kaynakların özürllülere hizmet için nasıl aktarıldığı açıklanmaktadır.

Bangladeş'in ücra köylerinde devam eden Bangladeş Protibondhi Kurumu'nun yürüttüğü TTR Programı göz önüne alınarak, çalışmalara kaynak aktarımının nasıl mümkün hale getirildiğini açıklamaktadır. TTR Programı 1996'da Kishoregonj'un bazı köylerinde kapı kapı dolaşarak yapılan anketlerle başlatılmıştır. Özürllülüğün incelenmesi ve teşhisindeki profesyonel gelişim ve özürllü çocuklara sunulan hizmetlerle birlikte; ana- baba, öğretmen ve yerel halk tarafından topluluklar oluşturulmuştur. Özürllü aileleri arasında mikro-kredi ve yardım programları başlatılmıştır. Son olarak "Özürllülere Refah Derneği" kurulmuş bu kurumun maddi ihtiyaçları gönüllü olarak ana-babalar ve yerel halk tarafından karşılanmıştır. Yerel halkın bazıları arazi bağışında bulunmuş, buralarda kurulan basit binalarda aileler vb. için toplantı, eğitim ve atölye çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar bir sivil toplum örgütü olan

TTR Programı BPK'nın öncülüğünde başlasa da kurumun asıl ilerlemesini sağlayan, para ve gerekli malzemeyi toplayan yetenekli ana-babalar ve yerel halk olmuştur. Bu, bir topluluğun güçsüz üyelerine yardım sürecinde onların kendilerini nasıl ispat edebileceklerinin ender örneklerindedir.

Anahtar Kelimeler: Toplum temelli rehabilitasyon, halk katılımı için planlama, kaynakların aktarımı

ABSTRACT

The present paper describes how in Community Based Rehabilitation (CBR) programme the resources could be mobilised such as man, material and money to serve the disabled.

Taking an example of an ongoing CBR programme of Bangladesh Protibondhi Foundation in some remote villages of Bangladesh, the paper presents how mobilization of resources was possible. The CBR programme started in 1996 with door to door survey in a number of villages in Kishoregonj. Along with professional evaluation for screening and diagnosis of disability and service delivery to the disabled children, clubs were formed by parents, teachers and local people. Micro credit and savings programme were introduced among the families of disabled.

Finally "Association for the Welfare of the Disabled" was formed and funds were raised voluntarily by parents and local people. Some local people even donated their land where simple construction was made to hold meetings, training or workshop for parents etc. BPF an NGO initiated the CBR programme but with much enthusiasm the parents and local people have pooled their talent, money and material to take it forward. This is a unique example of how a community comes forward during necessity to help its weak members.

Key Words: Community based rehabilitation, planning for community participation, mobilization of resources

GİRİŞ

Toplum Temelli Rehabilitasyonun (TTR) genel yapısı, 1978 yılında dünya genelinde birçok sağlık bakanının kabul ettiği bir bildiriyle doğmuştur. Sonraki aşamalarda, halk seviyesinde bir temel oluşturulmadıkça rehabilitasyon hizmetlerinin işlevsel olamayacağı anlaşılmıştır. Bu bildirin yayımlanmasından sonra Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) toplum temelli rehabilitasyon programı, Dünya Özürlüler Yılı'nda (1981) resmen başlatılmıştır.

Toplum temelli rehabilitasyonun genel yapısı birçok akımı ortaya çıkartarak,

halk seviyesinde elde edilen verilerin nasıl kullanılabilceğini, nasıl kaynak oluşturulabileceğini açıklar. UNICEF 1980'li yılların başında dünyanın en yoksul ülkelerindeki TTR programlarını aktif bir şekilde desteklemiştir. Bu destek daha çok özürli çocuklar üzerinde yoğunlaşmış, çoğu genel sağlık servisi ve organize sosyal hizmetler şeklinde gerçekleşmiştir.

Özürli çocukların temel sorunları şehirlerde de, kırsal bölgelerde de yaşasalar benzerdir. Bu çocuklar için en gerçekçi yaklaşım halk rehabilitasyonudur. David Werner özürli çocukların sorunlarına çözüm üretmek için, toplumsal kalkınma politikalarında öncelikli olarak ele alınmaları gerektiğini savunmaktadır (Werner, 1986).

Toplum Temelli Rehabilitasyon'un Tanımı

Dünya Sağlık Örgütü'nün kilometre taşı olan "Özürli Bireylerin Toplum İçin- de Eğitilmesi" kılavuzunun yazarlarından biri olan Dr. Helander, Cenevre'de düzenlenen "Dış Kaynaklı Gelirlerle Beslenen Rehabilitasyon Programlarının Koordinasyonu Forumu'nda" kendi tanımını sunmuştur.

Dr. Helander "TRT'yi, hizmet dağılımını geliştirmeyi, daha eşit fırsatlar sağlamayı, özürli bireylerin haklarını iyileştirmeyi ve korumayı amaçlayan bir strateji olarak" tanımlamıştır. Bu toplumun her düzeyinin tam ve koordineli çabasını zorunlu kılmaktadır. Aynı zamanda ilgili tüm sektörlerin (eğitim, sağlık, çalışma, sosyal politikalar ve yasama) bu yolda bütünleştirilmesinin yollarını aramakta, özürli bireylerin tam temsil ve yetki gücünü amaçlamaktadır. Programın amacı; bir değişim yaratmak, yardıma muhtaç tüm özürli bireylere ulaşmayı sağlayacak bir sistem geliştirmek, her ülkede kaynakların gerçekçi ve makul bir kısmını kullanarak ilgili hükümetleri ve halkı bilinçlendirmektir (AHR TAG, TTR haberleri, 1993).

BİLGİNİN PROFESYONELLERDEN TTR PERSONELİNE GEÇİŞİ

TTR programının başarısı için planlama aşamasında analiz edilmesi gereken bir takım etkenlere ihtiyaç duymaktadır. TTR eğitim, sağlık hizmetleri, bütünleşmiş toplumsal kalkınma üzerinden ya da herhangi bir organizasyon üzerinden başlatılsa da, profesyonellerin yine de önemli bir rol oynaması zorunludur. Önemli olan TTR'nin genel yapısı arkasındaki düşüncenin iyice anlaşılmasıdır. Öncelikle profesyonel tutumların, sonra da halktaki özürli bireyler karşı olan tutumların değiştirilmesi gerekmektedir. Alışlageldiği üzere profesyoneller tıbbî rehabilitasyon modeline çok daha fazla önem verirler. (Bu rehabilitasyonun sadece bir yönüdür) Özürli bireylerin topluma geri kazandırılmasından sonra programın tıbbî açıdan devamını gerektirecek bir şey kalmamaktadır. Oysa bireyin

en fazla desteğe ihtiyaç duyduğu nokta burasıdır.

TTR programının profesyonel katılım olmadan etkili olamayacağı açıktır. Profesyoneller de özürli bireylere karşı kabul ve takdirlerini, onların yetenek ve olanaklarını toplum içinde sosyal ve kültürel faaliyetlerde paylaşarak göstermelidir. Profesyonellerin özürli bireylerin inanç ve davranışlarına onların bilgi ve becerilerine zarar vermeden saygı duymayı öğrenmeleri gerekir (Chhetri, 1992).

TTR'nin 1981'deki başlangıcından bugüne programın felsefi değer yargılarında büyük değişimler gerçekleşmiştir (Price, Radio, Toga, 1999, Thomas M. ve M.J. Thomas, 1999). Bu değişikliklerin bazılarında bundan sonraki paragraflarda bahsedilecektir.

TOPLUM TEMELLİ REHABİLİTASYON ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞİMLER

Uluslararası sınıflandırmanın başlangıç uyarlaması göstermektedir ki, toplum temelli rehabilitasyon 1980'lerde gelişmeye başlamıştır. ICIDH (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps) hastalık, bozukluk ve özürllükten engelliliğe ilerlemenin doğrusal bir modelini temel almıştır. Bozukluk, vücudun ya da bir organın yapısındaki ya da işlevindeki anormalliktir. Özürllük ise bozulma sonucu becerilerin kısıtlanması veya becerilerden tamamen yoksun kalınmasıdır. Engellilik ise bozukluk ve özürllükten kaynaklanan sosyal dezavantaj olarak tanımlanmıştır (WHO, 1980). Bu sınıflandırma öncü toplum temelli rehabilitasyon programlarında tam bir "bozukluk" kavramı kargaşasına yol açmıştır.

1990'lı yıllarda özürlü bireylerin toplum içinde kabulü ve daha iyi insan haklarına erişme vurgusuyla gelişen yapısal değişim, 1994'te ILO, WHO ve UNESCO'nun ortak raporunda yansıtıldığı gibi, toplum temelli rehabilitasyon programının tanımını değiştirmiştir. Değişiklikler ayrıca ICIDH'nin 1999'da yenilenmiş uyarlamasıyla ortaya çıkan "Uluslararası Bozulma, Aktivite ve Katılım Sınıflandırması'na" da yansımıştır. Bu uyarlamada olumsuz bir anlam içeren "özürlülük" "aktivite" ile, "engelli" de "katılım" ile değiştirilmiştir. Bu yeni terimlerin kullanılmasının amacı insanın doğasının ortaya çıkartılmasıdır (Thomas & Thomas, 1999).

ÖZÜRLÜ BİREYLERİN YENİDEN YAPILANAN KONUMLARINDAKİ DEĞİŞİMLER

1990'lı yıllarda, toplum temelli rehabilitasyondaki vurgu tıbbî rehabilitasyon ve bireylerin yeniden yapılanmış işlevinden, toplumdaki özürlü bireylerin sosyal bütünleşmesiyle ilgili olarak bağlamsal etkenlerin kullanımına kaymıştır. Benzer olarak toplum içinde yeniden yapılandırıcı terapiler yerine, müdahalelerin odağı özürlü bireylerin insan haklarına, özürlü bireye sahip ailelerin kendi kendilerine yardım grupları geliştirmesine ve toplumdaki özürlü olmayan bireylerin genel tutumundaki değişimine kaymıştır.

TOPLUM TEMELLİ REHABİLİTASYON ÇALIŞMALARINDAKİ DEĞİŞİMLER

Gelişmekte olan ülkelerin kaynakları kısıtlı olmasına rağmen özürlü bireyler daha geniş bir hizmete ihtiyaç duymaktadırlar. Böyle durumlarda kaynaklar her yere zayıf bir şekilde dağıtılır bu nedenle de hizmet kalitesi zayıflar. Bazı uzmanlar çeşitli hizmetlerin düşük bir kalitede olsa bile hiç olmamasından daha iyi olacağını düşünürken, bazıları da düşük kalitedeki hizmetin rehabilitasyondan doğan beklentileri yıkabileceğini savunmakta bu nedenle de verimsiz olacağına inanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde planlama yapanlar için mücadele, sınırlı kaynak ve geniş miktarda ihtiyacın ne kadar yaklaşılabileceğidir.

TOPLUM TEMELLİ REHABİLİTASYON PLANLARININ ÖNEMLİ YÖNLERİ

Halk Katılımı İçin Planlama

Toplum temelli rehabilitasyon geliştirmekte olan ülkelerde rehabilitasyona uygun bir yaklaşım olarak teşvik edildiği için, halk katılımı bu programlar için önemli bir bileşen olarak görülmektedir. Pratikte ise, ne yazık ki çoğu program çeşitli sebeplerden dolayı yeterli seviyede halk katılımını gerçekleştirmedi zorlanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde kimi zaman halk katılımını planlı bir çerçevede geliştirmek zorunlu hale gelmektedir. Proje kapsamında toplumsal sorumluluk kavramı ortaya atılırken karşılaşılabilecek zorlukları da akılda tutmak, halk katılımının neden zorunlu olduğunu bilmek önemlidir. Toplum temelli rehabilitasyon programı kapsamında, özürlü bireyler ve onların ailelerinden oluşan marjinal gruplar motive edilmeli ayrıca daha katılımcı bir gelişme modeli yakalamak, halkın bazı sorumluluklar üstlenmeye başlaması ve ileriki aşamalarda rehabilitasyon programının büyük bir kısmının sorumluluğunu yüklenbilmesi için halk harekete geçirilmelidir.

Süreklilik İçin Planlama

Süreklilik; insanların genel kaygı ve değerlerini ortaya çıkaran, geleceğe bakan, bir toplumun değişimle mücadele becerisini güçlendiren, temel nedenleri bulmayı sağlayan süreci geliştiren, toplumun tüm üyelerine çıkar sağlamayı amaçlayan, insanların birbiriyle ilişkilerini vurgulayan, sorumluluğu geliştiren, gelecek için bir vizyon oluşturan, gelişmeyi takip eden ve temel kaynak ihtiyaçlarını karşılayan uzun dönemli bir kavramdır.

Süreklilik planlaması çerçevesinde, süreklilik programını sosyal ve kültürel açıdan etkileyebilecek farklı etkenleri ayırt etmek ve tanımlamak, daha sonra da sürekliliği geliştirmek amacıyla çalışma boyunca belirlenmiş etkenlerle ilgili stratejiler geliştirmek planlamacılar için çok önemlidir.

ANA-BABA-PROFESYONEL İLİŞKİ MODELLERİ

Özürlü çocuğa sahip ana-babalarının konumu son yirmi yılda pasif alıcılardan aktif tüketicilere yükseldikçe, TTR programı kapsamındaki ana-baba-profesyonel ilişkisinin sorunlarını da daha

karmaşık hale gelmiştir. Ana-babaların ortak olarak bu girişime karışmaları hem programı güçlendiren, hemde program bittikten sonra bile kalıcı etkileri olan sürekli bir sistemin oluşmasını sağlar (Bronfenbrenner, 1979).

Toplum temelli rehabilitasyon literatüründeki incelemeler, ana-babaların özür lülük hizmetlerine karışmaları ve görev almaları, bu politikaya yol gösteren ve uygulamaları gerçekleştirilebileceği bir takım modelleri ortaya çıkartmıştır (Mittler ve Mittler, 1983; Cunningham ve Davis 1985; Appleton ve Minchom 1991; Dale 1996).

Bu modelleri uygulama için yol haritaları olarak görmek yerine, düşünmek için gerekli araçlar olduğunu kabul edilmelidir. Cunningham ve Davis (1985) profesyonellerle ana-babalar arasındaki ilişkiyi göstermek amacıyla üç model ortaya koymuştur.

Bu modeller; uzman, aktarım(nakil) ve tüketici modelleridir. Appleton ve Minchom (1991) ise bir dördüncü modeli daha tanımlamıştır. Bu Amerikan literatüründe yeri bulunan sosyal örgüt/sistemler modelidir.

Yine Appleton ve Minchom (1991) beşinci bir modeli daha ortaya koymuştur. Aynı zamanda ortaklık modeli (McConachie, 1995) olarak da ifade edilen bu model, yetkimodeli adını taşımaktadır. Bu beşinci model ailenin bir sistem ve sosyal örgüt olduğunu göz önünde bulundurarak ana-babaların haklarını bir tüketici olarak da bütünleştirmektedir. Buna göre ana-baba kendine uygun hizmeti, profesyonel bir yaklaşımla istediği gibi seçebilmektedir.

Dale (1996) altıncı bir model olarak ana-baba-profesyonel ortaklığında anahtar bir rol oynayacağı "görüşmeciler modelini" ileri sürmüştür.

Çoğu gelişmekte olan ülke tepeden inme bir yaklaşım olduğu için mümkün olduğunca geleneksel "uzman modelini" izlemektedirler. Hem özür lü bireye sahip aileler, hem de profesyoneller bu yaklaşımı oldukça rahat bulmaktadırlar. Çünkü çoğu ana-baba okuma yazma bilmediğinden sorumluluğu profesyonellere bırakıp onların tecrübeleri doğrultusunda baskıyı minimum düzeyde yaşamak arzusundadır. Gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak "en iyisini doktor bilir" kanısı hâkimdir (Mubarek, 1997). Yine de ana-babaların tüketici olarak haklarını bütünleştiren beşinci model, ana-babaların profesyonellerin yanında ortak olma yetkisini sunmaktadır. Bu model gelişmiş ya da gelişmekte olan bir ülkede başarılı bir TTR programına iyi bir seçenek oluşturabilir.

BANGLADEŞ PROTIBONDHI KURUMU'NUN (BPK)TOPLUM TEMELLİ REHABİLİTASYON PROGRAMI

Bir TTR programında tüm yaşta ki özür lü bireylere hizmet sağlanmasına rağmen, BPK'nin TTR programının hedefi daha çok özür lülük, kötü beslenme ve ölüm tehlikelerine en açık grup olduğundan çocuklar üzerine odaklanmıştır.

TTR programına başlamadan önce BPK ülke çapında iki kayda değer araştırma yapmıştır. Bu araştırmalara sonucunda (1) toplum seviyesinde özür lü çocukları tedavi ve incelenmesinde (2) özür lü çocuklara kendi evlerinde servis dağıtımı konusunda büyük yardım ve destek kazanmıştır. Bu iki araştırmanın her biri 2-3 yıllık dönemlerden oluşmaktadır.

(1) İlk Çalışma "Bangladeş'teki Özür lü Çocukların Hızlı Epidemiyolojik Değerlendirmesi"

Dakka Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Bangladeş Protibondhi Kurumu, Gertrude Sergievsky Merkezi ve New York Columbia Üniversitesi'nin işbirliği, yardımlaşma ve destekleriyle 1987-88 yılları boyunca 2 ila 9 yaş arasındaki çocuklardaki özür lü kalma riskini, yayılma değerlerini, hızlı ve düşük bir maliyet yöntemi ile geliştirecek bir çalışmayürütmüştür. Çalışmanın yanı sıra özür lü çocuklar için basit bir inceleme aracının geliştirilmesi de amaçlamıştır.

Çalışma, Bangladeş'in beş bölgesinde "On-Soru" (OS) yu uygulayıp geçerli kılmak için yürütülmüştür. Bu "On-Soru" özür lü çocuklar için kaynakların kısıtlı olduğu bölgelerde, çocuklardaki özür lülükleri incelemede bir araç olarak kullanılmıştır. On Soru Programı sayesinde araştırılma şansı bulunan özür çeşitleri; körlük, sağrlık, zihinsel gerilik ve saradır.

OS'nin özür lü lüğü incelemede geçerliliğini test etmek için iki aşamalı bir yön- tem izlenmiştir. Birinci aşama topluluk çalışanlarının ev halkına yönelttiği sorular ve örnek tipteki tüm çocukların OS tarafından incelenmesinden oluşmuştur. İkinci aşamada inceleme sonucu sorun çıkan, örneğin "OS pozitif" veya sorun çıkmayan "OS negatif" çocukların geniş ve ayrıntılı profesyonel (tıbbî ve psikolojik) değerlendirmesinden oluşmuştur.

Bangladeş'in beş bölgesinde yaşları 29 arası olan toplam 10306 çocuk, topluluk çalışanları tarafından OS kullanılarak birinci aşama kapsamında incelenmiştir. Sonuç olarak, OS gibi basit bir anket kullanarak doktor ve profesyonellerin iş yükleri gözle görülür bir şekilde azalmıştır. Bunun yanı sıra başlangıç niteliğinde teşvik edici ve cesaretlendirici sonuçlar elde edilmiştir. OS ayrıca sonuçlar bazında acilen müdahale edilmediği takdirde (gece körlüğü, kulak enfeksiyonu vs.) özre dönüşebilecek hastalıkları önlemede yardımcı

olmuştur. Çalışmada Bangladeş'te özür gruplarında (bedensel, görme, işitme, zihinsel, sara) yaklaşık %6.8'lik yaygınlık oranı bulunurken, 29 yaş çocuklarda %1.6 oranında ağır özür lü lük olduğu görülmüştür (Zaman ve arkadaşları 1992). WHO ve UNICEF On Soruyu halk seviyesinde özrü inceleyen bir araç olarak kabul etmiştir. OS bugün bile çocuklar arasında özür leri incelemek ve araştırmak adına TTR programlarınca tüm dünyada kullanılmaktadır.

(2) İkinci Çalışma "Bangladeş'teki Özür lü Çocuğa Sahip Ailelerinin Eğitiminde Uzaktan Eğitim Paketinin Etkisi"

Uzaktan Eğitim Paketi (UEP) Bangladeş Protibondhi Kurumunca hiçbir şekil de hizmet ulaştırılmayan bölgelerdeki ana-babalar için tasarlanmış, ev-merkez odaklı eğitim programıdır. UEP temel olarak resimli eğitim kılavuzlarıdır. Eğitim annelere/ babalara / bakıcılara merkezde özür lü çocuklar resimli eğitim kılavuzları yardımıyla onları nasıl eğitebilecekleri anlatılarak gerçekleştirilmektedir. Bu kılavuzlarda farklı hareketler gelişimsel aşamalar halinde sıralanmış, basit yazılı talimat ve resimlerle açıklanmıştır.

Bu kılavuzlar "paket" denen ve kitapçıklar halinde toplanan bir eğitim şeklidir. Bu paketler hareket, konuşma ve dil, kavrama gelişimi, sosyal ve gündelik yaşam becerileri alanlarında geliştirilmiştir. (Kavrama gelişimi için Portage Erken Eğitim Kılavuzu, Portage Resimli Paketlere dönüştürülmüştür) Yapılan bir çalışmada Bangladeş'teki özür lü küçük çocuklar için uzaktan eğitim paketi çerçevesinde, düşük maliyetli müdahalenin etkileri ile yüksek maliyetli merkez tabanlı müdahale karşılaştırılmıştır. 1,5-5 yaş arası kentsel ve kırsal kesimden 85 özür lü çocuk bu araştırma için seçilmiştir. Sonuç olarak, UEP gibi düşük maliyetli hizmetlerin Bangladeş gibi bir ülkede annelere özür lü çocuklarının yeteneklerini geliştirmede yardımcı olan, umut vadeden bir sistem olduğunu ortaya çıkarmıştır (Zaman ve arkadaşları 1998).

BPK'NIN TTR PROGRAMI'NIN BAŞLANGICI

On yıldan uzun süredir Bangladeş Protibondhi Kurumu ev ve merkez tabanlı programlar sayesinde özür lü çocuk ve bireylere hizmet sağlamaktadır. Hizmetler tüm ülke çapında, özür lü bireye sahip çok sayıdaki aileler arasında yaygınlaştırılmıştır. Uzaktan eğitim paketleriyle en uzak yerleşim yerlerine de hizmetler ulaştırılmıştır. Çeşitli araştırmalar, verilen hizmetlerin kesinlikle yüksek kalitede olduklarını kanıtlamıştır. Ancak asıl soru şudur: Kırsal kesimde yaşayan (Tüm nüfusun %81'i kırsal kesimde yaşamaktadır) özür lü nüfusun yüzde kaç bu hizmetlerden faydalanabiliyordu? Yardımlardan yararlanan ailelerin ve halkın parasal açıdan katılımı veya hizmetler için herhangi bir desteği var mı? BPK sınırlı kaynak ve personeliyle daha ne kadar özür lü bireylere tek yönlü bir hizmet vermeye devam edebilir? Bu gerçekleri göz önünde bulundurarak BPK, toplumdaki özür lü bireylere TTR programı çerçevesinde 1988 yılında hizmete başlamıştır. BPK'nın TTR programının vizyonu, özür lü bireylere başkalarına bağımlı olma- dan onların hayat standartlarını yükseltme konularında yardımcı olmaktır. TTR hizmeti özür lü bireyleri bağımsız ve kendine güvenen bireyler haline getirecek program ve faali yetleri üstlenmektedir.

TTR programının genel amaçları şunlardır;

- Toplumdaki tüm özürli bireyleri belirlemek,
- Özürli bireylere gerekli rehabilitasyon hizmetini sağlamak,
- Özürllük ve onunla ilgili tüm konularda insanları bilinçlendirmek,
- Rehabilitasyonla ilgili becerileri halka transfer etmek,
- Programı yürütecek kaynakları aktarmak ve gelirleri arttırmak,
- Halkın katılım düzeyini en yüksek dereceye çıkartmak,
- Özürli bireylerin ihtiyaçları yeterince karşılanıncaya kadar TTR programını sürekli kılmak,
- Özürli çocuklara yönelik hizmetlere öncelik vermek.

BPK'nın TTR Programı, çocuklara hizmet ulaştırılmasını ve düşük korunmaya sahip yüksek riskli çocukların özürli hale gelmelerini engellemeyi hedeflemektedir.

BÖLGELERİN SEÇİLMESİ, ÖZÜRLÜ BİREYLERİN İHTİYAÇ DEĞERLENDİRMESİ VE ARAŞTIRMA SONUCU
Belirlenmiş her bölgede birkaç köy TTR programını başlatmak için seçilmiştir. Sonra her bölgede dört veya daha fazla lise mezunu olan topluluk çalışanıyla bir danışman (BPK ve TTR arasında bir köprü konumunda olan) yerel halk arasından seçilmiştir. Daha sonra topluluk çalışanları ve danışman, TTR ve On Soru doğrultusunda BPK merkezinde ya da köyün içinde kurum profesyonellerince eğitilmiştir.

(a) Özürli Bireylerin Gereksinimlerinin Değerlendirmesi

BPK tarafından program bölgelerinde TTR'nin misyonunu gerçekleştirmesi amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Adı "Özürli Birey ve Ailelerinin Gereksinimlerinin Değerlendirilmesi" olan çalışma farklı türde müdahalelere duyulan ihtiyacın yanı sıra hükümet ve hükümet dışı düzeyde personel, malzeme, para ve teknoloji gibi mevcut kaynakların da farklı çeşitlerine olan ihtiyaca odaklanmıştır (Thomas & Thomas,1999).

(b) Topluluk Çalışanları Tarafından Özürli Çocukların İncelenmesi

Özürllük üzerinde temel bir veri tabanı elde etmek özürli birey sayısı, yaşı, cinsiyete göre dağılımı ve özür türleri hakkında bilgi toplamak için seçilen köylerin tümünde, halk ve ev halkı için hazırlanan anketlerle birlikte, kapı kapı On Soru (OS) uygulanmıştır. OS'nin yanındaki anketlerdeki başlıklar başlıca; çocukların sağlık ve beslenme durumu, özür türleri, engellilik nedenleri, özürli bireye kimin baktığı, özürli bireyle ilgilenen kişinin günlük aktivite ve iş yükü, ailenin bunlarla başa çıkma stratejilerinin neler olduğudur.

(c) Profesyonel Ekip Tarafından Teşhis

Özürllüğü incelemek için OS uygulandıktan sonra bir çocuk doktoru, bir psikolog ve özel bir eğitmenen oluşan profesyonel ekip bu bölgeleri gezerek OS kapsamında topluluk çalışanları tarafından incelenmiş çocuklar üzerinde tıbbî incelemelerde bulunup onlara bir takım psikolojik testler uygulamışlardır.

PROFESYONELLER VE TOPLULUK ÇALIŞANLARI TARAFINDA HİZMET ULAŞTIRILMASI VE BÜTÜN ÇOCUKLAR İÇİN KLİNİK VE OKULLARIN KURULMASI

(i) Bütün Çocuklar İçin Sağlık Merkezi

Fizyoterapi, konuşma terapisi, özel eğitim ve ayrıca Uzaktan Eğitim Paketi (UEP) kullanımında yetiştirilmiş topluluk çalışanları profesyonellerle birlikte önce köylerde çeşitli teşhis konmuş özürli bireylerin evlerini ziyaret etmişlerdir. Aile üyelerinin eğitimi önce profesyonellerce başlatılmış, sonra da düzenli şekilde topluluk çalışanları tarafından sürdürülmüştür. Yine de profesyoneller düzenli ziyaretleriyle programı denetim altında tutmuşlardır. Tıbbî ekip tarafından profesyonel değerlendirme sürecinde bölgenin

içi ve çevresinden hasta çocuklar da merkeze gelmeye başlamışlardır. Bu çocuklar da tıbbî muayeneden geçirilip ailelerine öneriler sunulmuştur. Sonra da merkez köy "bütün çocuklar için sağlık merkezi" haline getirilmiştir.

(ii) TTR Programındaki Her Şeyin Dâhil Olduğu Okullar

BPK'nın özürli çocuklarla ilgili çalışmaları bölgenin içi ve çevresinde duyuldukça, insanlar özürli ve

normal çocukları için daha fazla hizmet talebinde bulunmaya başlamışlardır. Bu talep aslında “çocuklarının eğitimi” içindir. Kendiliğinden gelişen bu süreçte özürlü çocukların normal çocuklarla birlikte öğretim görecekları “bütün çocuklar için okul” TTR programlarında açılmıştır.

KİSHOREOGONJ'DAKİ TTR PROGRAMININ DEĞERLENDİRMESİ VE DENETİMİ

BPK'nın profesyonel TTR ekibi en başından beri çocuklar arasında özürlülük teşhisi, hizmetin dağıtımı, ağır özürlü bulunan çocukların tıbbî tedavisi ve toplumdaki normal çocukların yanı sıra özürlü çocukların genel gelişimleriyle ilgilenmiştir. Daha sonra “Aile Birliği” kurulmuş ve TTR çalışmalarını devam etmiştir. Bu arada BPK uzmanları ve koordinatör de tüm TTR aktivitelerini denetlemekle yükümlü olmuştur. Ancak zamanla profesyonel beceriler topluluk çalışanlarıyla annelere aktarılmıştır.

Çeşitli konu ve sorunları tartışmak için düzenli toplantılar ile özürlü çocuğa sahip ana-babalar, topluluk çalışanları ve TTR danışmanı arasında bilgi alış-verişi düzenlenmiştir. Toplantı sonuçları TTR danışmanı ile bilgi alış-verişinde bulduktan sonra her zaman sorunları çözmeye çalışan TTR koordinatörüne rapor edilmiştir. Ayrıca danışmanda planlanan aktivite ve TTR programlarının başarısının denetiminden sorumlu olmuştur. Bunlar da düzenli aralıklarla program kapsamındaki yerleri iki haftada veya ayda bir zi-yaret eden koordinatör ve yardımcı koordinatöre rapor edilmiştir. Bununla birlikte her altı ayda bir TTR programını şu etkenler doğrultusunda değerlendirmeye tabi tutulmuştur;

- Planlanan eğitim ve aktivitelerin belirli amaçları karşılamakta yeterli ve etkili olup olmadığı,
- Eğitimin bireyin tutumundaki değişikliklere etkileri,
- Özürlü bireyin hayat standartlarındaki gelişme ve toplumsal etkinliklere katılmanın ilerlemesi ile ilgili etkileri,
- Her şeyin dahil olduğu okullar ve genel gelişmeye yönelik birey tutumundaki değişikliklerin neler olduğu.

(I) Özürlü Çocuklar Tarafından Başarılan Genel Gelişmeler

Değerlendirme özürlü çocuklardaki gelişmelerin ve topluluk üyelerinin genel anlayışlarındaki değişimlerin gözlemlenmesi ile gerçekleştirilmiştir. Özürlü çocukların başardığı günlük becerilerdeki genel gelişme, Denver Gelişimsel İnceleme Testi'nin (DGİT) uygulanmasıyla değerlendirilmiştir. Bir yıldan sonra yapılan testler en baştaki teşhis sürecinde elde edilen sonuçlarla kıyaslanmıştır.

Testler göstermektedir ki; teşhis sürecinde ve bir yıl sonrasında DGİT uygulanan

21 çocuğun hepsinde kayda değer gelişmeler sağlandıdır. En son test uygulanan çocuklardan elde edilen sonuçların ifade ettiği “Gelişimsel Bölüm” (GB) ilk teste göre daha yüksek çıkmıştır.

(II) Teşvik ve Gelişme

Halk ağır derecede özürlü çocuklar için TTR programından, örneğin; BPK' dan tıbbî terapi, fizyoterapi, konuşma terapisi ve Portage Resimli Paketleri sayesinde kavrama gelişimi konusunda eğitim ve yardım almıştır. Sonuç olarak bu çocukların günlük aktivitelerinde hatırı sayılır bir gelişme sağlanmıştır. Terapistlerden yeterli teşvik ve eğitim gördükten sonra bazı çocuklar oturup kalkmayı, yürümeyi ve konuşmayı öğrenmişlerdir. Bazıları da ortopedik cihazları kullanabilmeleri için ayaklarından ameliyat edilmiştir. Diğerleri son derece ilerleme kaydederek okula dahi gitmeye başlamışlardır. Tedavi ve teşvikle birlikte “risk taşıyan” çocuklar neredeyse normale dönmüşlerdir. Saralı çocukların nöbetleri kesilmiş ya da en azından gözle görülür bir şekilde azalması sağlanmıştır. Gece körlüğü olan çocukların görüş mesafesi yüksek dozda A vitamini tabletleriyle normale döndürülmüştür. Bu bağlamda Sağlık ve Aile Planlaması Bilinci Programı annelere önlem almaları konusunda yardımcı olmuştur.

KAYNAKLARIN AKTARIMI: İNSAN, MALZEME VE PARA BAĞLA- MINDA YEREL KAYNAKLARA AKTARIM

(I) İNSAN KAYNAĞININ AKTARIMI

(I) “Özürllülere Refah Derneği” ve “Aile Birliği’nin” Kurulması

Her TTR bölgesinde, ilk hizmet dağıtımı sağlandıktan sonra “Aile Birliđi” ve “Özürllülere Refah Derneđi” kurulmuştur. Bunun yanında özürllü çocukların anne babaları ve komşu çevreden normal çocukların anne babaları, yerel okullardaki öğretmenler, birlik konseyinin kadın üyeleri ve özürllülük sorunları ya da çocukların refahıyla ilgili olan köylerdeki insanlar da bu birlik/derneğin üyesi olmuşturlardır. Köylerin yakınlığına bağlı olarak birçok birlik kurulmuştur. Yerel danışman aynı zamanda toplantılara her zaman katılması şartı olan bir üye olarak sečilmiştir. Her birlik her hafta ya da iki haftada bir düzenli toplantılar gerçekleştirmiştir.

Aile Birliğinde genellikle şu sorunlar ve konular tartışılmıştır: (I) İlköğretim okulunun nasıl işlediği,

(II) Profesyonel ekip ve topluluk çalışanları tarafından ihtiyacı olan tüm çocuklara terapi ve hizmetlerin zamanında verilip verilemediği,

(III) Herhangi bir çocuğun özel tıbbi bir tedaviye ihtiyacı olup olmadığı,

(IV) Çocuklarının genel gelişimine nasıl katkıda bulunabilecekleri,

(V) Sağlık bilinci, (VI) Çevre temizliği,

(VII) Daha iyi beslenme hakkında bilgi,

(VIII) Özürllülük bilinci,

(IX) Normal çocukların da ihtiyaçlarının karşılanması için nasıl yardım edilebileceği,

(X) Kamu ve özel sektörde her şeyin dâhil olduğu eğitim’i savunmak.

“Aile Birliği” halkın katılımını artırmak için belli sayıdaki köylerde kurulmuş ve yerel halkın da ilgisiyle genişlemiştir. TTR programının yararlarının farkına varan insanlar üye olmak için gönüllü şekilde yardım önermişlerdir.

Bu birliğin üyesi olunduğunda köylüler bir bütün olarak şöyle yararlar elde etmektedir:

(I) Herkese eğitim hakkında bilinç,

(II) Özürllülük hakkında bilinç,

(III) Sağlık, aile planlaması ve çevre temizliği hakkında bilinç,

(IV) Beslenme hakkında bilgi,

(V) En önemli yarar ise köylülerin birlik halinde birleşmesidir.

(II) Halk Katılımı

Halk katılımının çeşitli seviyeleri vardır. Bunların belli bir süreç sonrasında beklenen başarı hedeflerine kaliteli bir şekilde ulaşıp ulaşamadığının anlaşılması gerekmektedir. Aşağıdaki tablo farklı katılım düzeylerini sıralamanın basit bir yöntemini göstermektedir (Thomas & Thomas, 1999). Beş farklı halk katılım seviyesi vardır (Bkz. Tablo-I). Bu seviyeler şöyledir:

Tablo I. Gelişme Projelerinde Farklı Halk Katılım Seviyeleri

1. Seviye

2. Seviye

3. Seviye

4. Seviye

5. Seviye

Halk hizmetten yararlanır ancak katkıda bulunmaz.

Halktan bazı kişiler

parasal veya malzeme katkısı verir, ancak karar verme aşamasında karışmaz.

Düşük seviyeli halk katılımı vardır, idari kararlar alınır.

Katılım orta seviyeye yakındır. Denetim

ve politika belirlenmesi için kararlar alınır.

Bazı dış kaynaklı parasal ve

teknik yardım dışında, program tamamen halk tarafından yürütülür.

Bu beş katılım seviyesi arasından BPK'nın TTR programının kuşkusuz 4. seviyeye ulaştığı söylenebilir.

(iii) BPK ve Hisse Sahipleri Olarak Halk

Bilinmektedir ki; bir TTR programında halk katılımı çok önemli bir bileşendir. Buna rağmen gelişmekte olan ülkelerde ekonomik, sosyal ve politik karışıklık ve tehditler dolayısıyla TTR programı kapsamındaki halk katılımı düşük seviyede kalmaktadır. Ancak şu memnun edicidir ki, BPK'nın TTR programı tüm bu engelleri aşarak yüksek düzeyde halk katılımını sağlamıştır.

(iv) BPK TTR Ekibinin Güvenliği

BPK'dan çocuk doktoru, psikolog ve terapistlerin oluşturduğu TTR ekibi birkaç günlüğüne köyleri ziyarete gittiğinde, yerel halktan bazıları aksilik ve sorun yaratmaya çalışırken köylülerin çoğu destek olup, onlara çeşitli şekilde yardım ederek güvenliklerini garanti altına almışlardır.

(II) KAYNAKLARIN AKTARIMI: MALZEME

TTR'nin aktivitelerinin yanında ileri derecede özürlü çocuklar ve onlarla birlikte normal çocukların gelişmesini de gözlemleyerek, yerel halk yardım tekliflerinde bulunmuştur. Bunlar arazi bağışının yanı sıra ilkokul, topluluk çalışanları ve anneler için ofis ya da eğitim merkezi olarak kullanılacak basit binalardır.

(III) KAYNAKLARIN AKTARIMI: PARA (i) Gelir Toplanması

Bazı dernekler özürlü çocuklar yararına "Refah Fonu" kurarak, başkanla danışmanın ortak imzalarıyla yerel bankalarda işletilecek hesaplar oluşturulmuştur. Bu fon herhangi acil bir durumda ihtiyacı olacak tüm çocuklar için kullanılmaktadır.

(ii) BPK'nın Mikro-Kredi Programı

BPK, maddi durumlarını düzeltmek için uzun süreli olarak özürlü bireye sahip yoksul ailelere küçük ödemeler yapmıştır. TTR programının uygulandığı bir bölgede 21 aileye mikro-kredi verilmiştir. Grameen Bankası gibi diğer bankalar tarafından da mikro kredi programı için izlenen katı kurallar, BPK'nın mikro-kredi programı tarafından değiştirilmiştir. BPK mikro kredisinin şartları basit ve geri ödemeleri rahat hale getirilmiş böylece aileler zor durumda kalmamışlardır. TTR danışmanı ise ailelere krediden azami derecede nasıl fayda sağlayabilecekleri konusunda yardımcı olmuştur. Danışman gerektiğinde krediyi en verimli nasıl kullanabilecekleri konularında ailelere yardımcı da olmuştur. Bu durumun en sevindirici gelişmesi ise son bir yılda BPK ailelere verilen kredinin tamamını geri toplamıştır.

SONUÇ

BPK'nın TTR programı böyle bir mücadeleye girişmeden önce, bu çalışmanın girişinde de belirtilen ve TTR'nin geçmişten bugüne felsefesiyle, genel yapısındaki değişikliklerle ilgili birçok farklı konuyu göz önünde bulundurmıştır.

Öncelikle program "Her Şeyin Dâhil Olduğu Okul" felsefesine doğru atılmış büyük bir adımdır. TTR programındaki bölgelerde özürlü çocuklar dışlanmamakta, aksine normal köy çocuklarıyla kaynaşmışlardır.

İkinci olarak, programda özürlü çocuğa sahip ailelerinin katılımı vurgulanmıştır. Ana-babalar özürülere sunulan hizmetleri olduğu gibi kabul etmekten daha çok programa katkıda bulunmaktadır. Hatta profesyoneller becerilerini ana-babalar ve topluluk çalışanlarına transfer etmeye çalışmaktadır. Ana-babalar ve profesyonel ortaklığı aynı zamanda TTR programındaki ana-babaların yetki gücüdür. Ana-babalar ayrıca birliğin aktif üyesidirler ve TTR programının genel kalkınmasına katkıda bulunmaktadır.

Üçüncü olarak, program tıbbî rehabilitasyon yerine özürlü çocukların her şeyin dahil olduğu okullara gitmesini, toplumsal bütünleşmeyi ve halkın sorumluluklarını vurgulamaktadır. Ayrıca ana-babalar da "Aile Birliği"ni kurup tam sorumluluk üstlenerek ve normal çocuğa sahip ailelerinin sorunlarını anlayarak ve onlara yardım ederek TTR'ye entegre etmişlerdir. Bu yolla hem kendi

çocuklarının rehabilitasyonuna hem de toplumsal bilincin oluşturulmasına katkıda bulunmuşlardır. Dördüncü olarak, her ne kadar TTR programının büyüklüğü fazla geniş olmasa da sunduğu hizmetin kalitesi oldukça yüksektir. Hatta Bangladeş gibi kalkınmakta olan bir ülkede ve BPK gibi kısıtlı kaynakları olan bir organizasyonla bu yapılabileceklerin en iyisi ve mevcut kaynaklarla sağlanabilecek en iyi hizmet kalitesidir.

Beşinci olarak, yerel halk sadece yardımlarla yetinmeyip aile birliğinin üyeleri olmaları, arazi bağışlamaları ve refah fonlarına katkıda bulunmaları sayesinde halk katılımı oldukça başarılı olmuştur.

Son olarak BPK'nın TTR programı sosyal ve kültürel etkenleri kendine entegre edecek bir şekilde planlanmış ve bu doğrultuda gelişmiştir. Bu sayede BPK TTR programı felsefesinde süreklilik geçerli hale gelmiştir. Zaten mümkün olduğunca her yöreye uygun farklı stratejiler kullanılmıştır. Bu sayede de sistemin amaçlarını gerçekleştirene kadar devam edeceği tahmin edilmiştir. Bu bir bakıma halkın tüm sorumluluğu üstlenmesi anlamına gelmektedir. (Tablo 1'deki 5. Halk Katılım Seviyesi)

Bu çalışmada sunulan BPK'nın TTR programı insan, malzeme ve paranın halk içindeki özürsüz çocukların rehabilitasyonunu amacıyla nasıl aktarıldığının açık ve kesin bir kanıtını vermektedir. İnsan Aktarımı: "Aile Birliği" başarıyla özürsüz ve normal çocukların ailelerini, yerel birlik konseyi üyelerini ve diğer yerel halkı bilinç yaratılması ve halk katılımı konusunda bütünleştirmiştir. TTR özürsüzlük programının yanı sıra insanları sağlık, çevre temizliği ve aile planlaması programlarında ve geç de olsa her şeyin dâhil olduğu okullar konularında harekete geçirmiştir.

Malzeme ve Para: TTR programı iyi ve kaliteli hizmeti sayesinde toplumun üyelerinin ilgisini çekerek onların tüm çocuklara okul inşasında arazi ve para bağışlamalarını ve aynı zamanda da Aile Birliği'nin Refah Fonu'na maddi katkıda bulunmalarını sağlanmıştır.

BPK'nın insan, malzeme ve para gibi kaynaklarını başarıyla aktarmakta olan "toplum temelli rehabilitasyon programı" şüphesiz özürsüzlük programı sayesinde tüm halkın kalkınmasının açık ve belirgin bir örneğidir.

KAYNAKLAR

AHRTAG, CBR News., The International Newsletter on Community Based Rehabilitation, No. 13, January-April, 1993.

APPLETON, PL., MİNCHOM PE., Models of Parent Partnership and Child Development Centres. Child: Care, Health and Development 17:27038, 1991.

BRONFENBRENNER U., The Ecology of Human Development Cambridge. Harvard University Press 1979.

CHHETRI, M.B., CB Future Perspective, "Naye Dishayen" Proceedings of the National Conference on CBR organized by the Spastic Society of Eastern India held in Calcutta", November, 1992.

CUNNINGHAM, C. DAVIS H., (1985) Working with Parents: Frameworks for Collaboration England, Open University Press : 1-22, 44-86, 1985.

DALE, N., Conceptual frameworks for partnership work : Working with Families of Children with Special Needs : Partnership and Practice, London and New York, 1996.

MUBARAK, R., Helping Mothers of Young Children with Cerebral Palsy in Bangladesh, Unpublished Master's Thesis, Centre for International Health, Institute Child Health, University College of London, Sept., 1997.

MCCONACHIE, H., (eds) Disabled Children and Developing Countries, London: Mackeith Press, 63-83, 1995.

MİTTLER P, MİTTLER H., Partnership with Parents: An Overview. In Parents, Professionals and Mentally Handicapped People: Approaches to Partnership eds. P. Mittler and H. McConachie. Croom Helm, Beckenbham, Kent, 1983.

PRICE, PENNY., LAİSANİ RADİO & JO TOGA., "Global Trends in Disability Issu-

es : A South Pacific Perspective", InAsia Pacific Disability Rehabilitation Journal, Vol. 10, No. 2, 1999.

THOMAS, MAYA & M.J., THOMAS., "Needs and Resources Assessment before Starting a Programme", Friday Meeting Translation (Associate Publication of Asia Pacific Disability Journal) Vol. 1, No. 2, 1999.

THOMAS, MAYA & M.J., THOMAS., "Influence of Cultural Factors on Disability and Rehabilitation in Developing Countries" In Asia Pacific Disability Rehabilitation Journal, Vol. No. 2, 1999.

WERNER, D., Disabled Village Children, Palo Alto, California : Hesperian Foundation 1986.

WHO : Internal Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps Geneva, World Health Organization, 1980.

ZAMAN, S., N.Z. KHAN., S, ISLAM & M. DURKIN., "Childhood Disabilities in Bangladesh, Bangladesh Protibondhi Fundation 1992.

ZAMAN, S., H. MCCONACHIE, S., HUQ; S, MUNIR., N.Z. KHAN., S, FERDA- US., "Effectiveness of Distance Training Packages for Training the Outreach Families of Disabled Children in Bangladesh. Paper Presented in the 12 Regional Conference of Rehabilitation International" held in Hong Kong in August, 1998.